

T E R R A
Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Fritz Wünker

Oorlogskind uit Wedderveen over de gevolgen van 'Black Tulip'

pagina 18

Nepnieuws in de 18e eeuw p.6

Red de schaapskooi in Ter Haar! p.25

Cultuur op afstand p.15

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 9, nummer 2, zomer 2020

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde in Bellingwolde. Terra Westerwolda verschijnt drie keer per jaar.

Redactie

Tjarko van Dijk
Hans ter Heijden (hoofd- en eindredactie)
Sandra de Regt
Obby Veenstra (namens het MOW)
Geert Volders
Erik Wubs

Vaste medewerkers

André Dümmer (fotografie)
Herman Janssen (fotografie)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet
www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij Hans ter Heijden, telefoon 0599 313811 / 06 51056565, e-mail: ter.heijden.hans@gmail.com.

Lid-abonnee worden?

Zie achterzijde.
Terra Westerwolda is voor € 4,95 ook verkrijgbaar bij diverse (boek)winkels.

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de redactie wenden.

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Kineke Kuper-Dijkmeijer (secretaris)
Freerk Mol (penningmeester)
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman
Erik Wubs

Secretariaat: Tel. 0599-313529
E-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl

Jaargang 9, nr. 2, juli 2020

Van de redactie

Vitamine K

Hopelijk maakt u, lezer, het goed. Als redactie zijn we blij dat we ook in deze coronaperiode weer een nieuwe editie van Terra Westerwolda uit kunnen brengen.

Gelukkig mogen we inmiddels 'ons' klooster in Ter Apel weer in. Hier vindt de expositie 'Een licht van stilte' plaats, met prachtig werk van André Dümmer, een van onze fotografen. Een aanrader! Net als de expositie 'Vitamine K' (kunst waar je van opknapt) in het MOW in Bellingwolde.

In dit nummer een keur aan artikelen, onder meer over 'Black Tulip', een onderbelichte, fel bekritiseerde operatie van de regering, na de bevrijding van Nederland. Tjarko van Dijk interviewde Fritz Wünker, die als kind uit Wedderveer deze operatie meemaakte.

Tot slot: bij de research voor het essay over monumentenzorg, ontdekte ik dat één van de 131 rijksmonumenten van Westerwolde geen gebouw is, maar een orgel en wel dat van het kerkje in Weite. Uniek!

Hans ter Heijden

De redactie van Terra Westerwolda. Van links naar rechts: Erik Wubs, Obby Veenstra, Hans ter Heijden, Sandra de Regt, Geert Volders en Tjarko van Dijk.
Foto: Desirée Blaauw.

Monument

Het enige orgel dat specifiek op de lijst van rijksmonumenten wordt genoemd, staat in het protestantse kerkje van Weite. Het werd hier in 1935 geplaatst en stond daarvoor in de gereformeerde kerk van Emmen.

Het volgende nummer van Terra Westerwolda verschijnt in november 2020

Cover

Geert Schreuder liet zich voor de illustratie inspireren door café Heising in Wedderveer, waar de ouders van Fritz Wünker elkaar vermoedelijk tijdens een dansavond hebben ontmoet. Zie pagina 18.

Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column: Westerwolde wandelgemeente van 2020
- 5 Ruiten Aa Kanaal 100 jaar!
- 10 Historische Kring Ter Apel: De Molen Aa
- 15 Sprekend Object: Cultuur op afstand
- 31 Het portret van Jacobus Heres
- 35 Nieuws Historische Vereniging Westerwolde
- 36 Historische Actualiteiten

Artikelen

- 6 De droevige historie van Zyne Hoogheid
- 12 Het Aaltje-project is gestart
- 24 Bescherming cultureel erfgoed is nobele plicht
- 28 Van oorlog naar oorlog
- 32 Jubileumjaar 2020

Interview

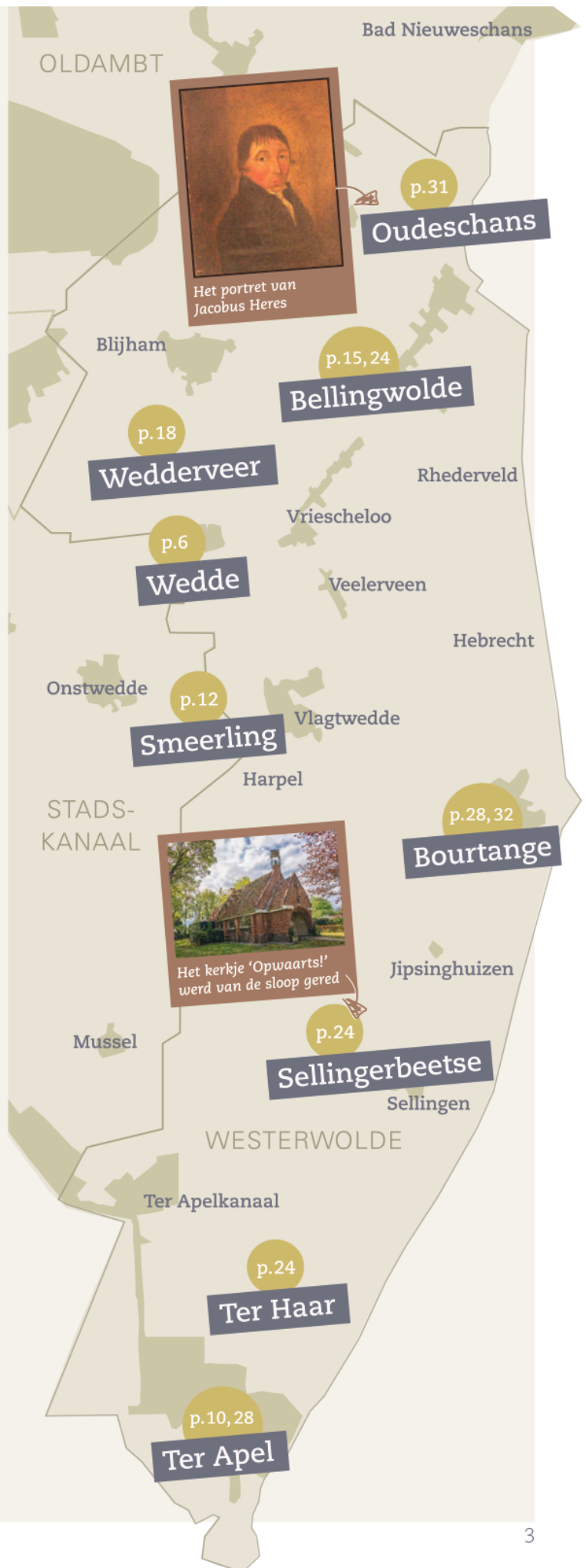
- 18 Fritz Wünker over operatie Black Tulip

Het Aaltje-project is gestart
Op de foto het niet meer bestaande Hoisinghstee.
pagina 12

**Uit de Westerwoldse familie-
geschiedenis van Hans Thedinga**
pagina 28

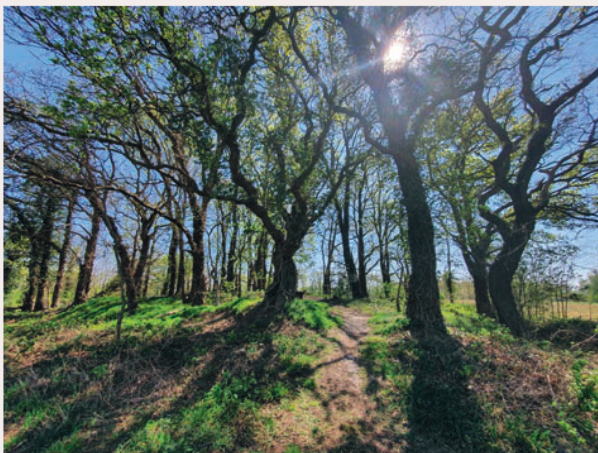
Column: Siste Viator

Westerwolde wandelgemeente van het jaar 2020

Een rijke historie in een schitterend landschap

door Sandra de Regt

Westerwolde mag zich de Wandelgemeente van het jaar 2020 noemen. Net als de Gelderse gemeenten Berg en Dal en Winterswijk. Die drie werden eind vorig jaar genomineerd voor de titel door het wandeltijdschrift *Te Voet*. Op 1 april had de verkiezingsstrijd moeten beginnen. Naar aanleiding van de coronacrisis werd in overleg met de kandidaten en het tijdschrift besloten om in deze moeilijke tijd niet om de titel te strijden. In plaats daarvan mogen alle drie de gemeenten zich Wandelgemeente van het jaar 2020 noemen.

De toegang tot de Geselberg. Deze opgestuwde berg ontstond tijdens de laatste ijstijd door het zware gewicht van het ijs. Tussen 1587 en 1597 werden op de Geselberg meerdere personen wegens beschuldiging van hekserij levend verbrand. Foto: S. de Regt.

Westerwolde heeft deze titel meer dan verdiend. Niet alleen het landschap is prachtig, het vermengt zich ook nog eens met een rijke (pre) historie. Neem bijvoorbeeld de opgestuwde heuvel de Geselberg tussen Veele en Wedde. Of de subtiele glooiingen in het landschap net buiten Sellingen. De oplettende kijker ziet hier sporen van ongeveer 18.000 jaar geleden. Deze vervormingen ontstonden door het zware gewicht van het ijs

De Ruiten Aa kronkelt door Westerwolde. Bij het groepje bomen midden op de achtergrond is de Geselberg. Foto: S. de Regt.

tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien. Wie denkt dat het landschap van Westerwolde alleen uit uitgestrekte vlaktes bestaat, heeft het mis.

De oplettende kijker ziet hier sporen van ongeveer 18.000 jaar geleden

Ook kronkelt de Ruiten Aa sinds kort weer door Westerwolde. Deze voormalige veenbeek is door veenontginningen en ruilverkaveling rechtgetrokken. De afgelopen vijftien jaar is hard gewerkt aan het herstel van de natuurlijke meandering. De beek heeft al vroeg mensen aangetrokken. Ruim 4000 jaar geleden woonden hier de 'Trechterbekermensen'. Het water maakte de streek geschikt voor landbouw en veeteelt.

Westerwolde staat bekend om haar esdorpen en eeuwenoude imposante herenboerderijen, zoals in het dorpje Ter Borg. Het ontbreekt de streek Westerwolde ook niet aan architectonische verfijning. De kerk van Sellingen is gebouwd omstreeks 1300 en bevat laatgotische schilderingen van figuren zoals Sint-Christoffel en Sint Margareta. Iets verder naar het zuidwesten ligt het klooster in Ter Apel. Deze bezienswaardigheid doet het lijken alsof je zelf even in de vijftiende eeuw terecht bent gekomen.

Een wandeling in Westerwolde is een unieke ervaring. Het landschap bevat hier en daar een (soms subtiele) hint naar het verre verleden. Het karakter van de streek trok duizenden jaren geleden al bewoners aan. Tijdens een wandeling vermengen deze landschappelijke kenmerken, sporen van bewoning en architectonische structuren zich met een oase van rust. Wie wil er nou niet wandelen in Westerwolde?

De vroeg-gotische kerk in Sellingen. Deze kerk werd omstreeks 1300 gebouwd. Foto: S. de Regt.

Ruiten Aa Kanaal 100 jaar!

*En we graven en we graven
en we graven allemaal,
en we graven en we graven
hier het Ruiten Aa kanaal¹*

door Hans ter Heijden

Het Ruiten Aa Kanaal werd gegraven op initiatief van de *Vereniging ter bevordering van de kanalisatie van Westerwolde*, in 1892 opgericht door Boelo Luijtjens Tijdens. Doel van de vereniging was om de waterafvoer van Westerwolde te verbeteren. Tussen 1905 en 1920 werd een door ing. A.J.H. Bauer opgesteld kanalenplan uitgevoerd, waardoor de wateroverlast sterk verminderde en de streek voor de scheepvaart werd ontsloten.

In 1913 kwam eerst het Verenigd Kanaal (later B.L. Tijdenskanaal genoemd) gereed, in 1916 het Mussel Aa Kanaal en in 1920 het Ruiten Aa Kanaal. Dit loopt van Ter Apel naar Veelerveen. Hier komt het samen met het Mussel Aa Kanaal in het B.L. Tijdenskanaal.

Van Ruiten Aa tot Z

De 100e verjaardag zou natuurlijk uitbundig gevierd worden! Het jaarlijkse Ruiten Aa Kanaalconcert zou onder meer extra uitpakken met een optreden van het Veenkoloniaal Symfonie Orkest. Willeke Bergman (educatieadviseur waterschap Hunze en Aa's) en Berny Jansema (voorzitter Ruiten Aa Kanaalconcert, maar ook

liedjesschrijver en musicus) schreven bovendien samen een speciale kindermusical - *Van Ruiten Aa tot Z* - die o.a. door leerlingen van christelijke basisschool De Wegwijzer in Bellingwolde uitgevoerd zou worden. Helaas gooide Corona roet in het eten; het kanaalconcert is afgelast en het is nog onzeker of de musical dit jaar nog wordt uitgevoerd. Al dat moois houden we dus nog tegoed!

Op de kleurenfoto's het Ruiten Aa Kanaal bij Veelerveen; foto onder: 'Noabers Badde' op de plek waar Ruiten Aa Kanaal en Mussel Aa Kanaal samenkomen in het B.L. Tijdenskanaal. Foto's: André Dümmer.

Historische zwartwitfoto: arbeiders tijdens het graven van het kanaal. Groninger Archieven, NL-GnGRA_818_1710.

1) Refrein van het musicallied *Het kanaal dat gaat er komen*. Tekst: Berny Jansema

De droevige historie van Zyne Hoogheid

Hoe prins Frederik (niet) in Wedde geegeseld werd

Prins Frederik van Oranje-Nassau, geportretteerd door J.F.A. Tischbein, 1790.

“De droevige historie van Zyne Hoogheid, den zogenaamden Prins Frederik, in deze dagen in Wedde geegeseld, met de strop om den hals – en gebrandmerkt. Nu Lezers! Zal ik u eene zeer gewichtige, belangryke, maar tevens zeer treurige historie verhalen, nopens eene exemplaire straf, geoeffend aan den Doorluchtigen – Vorstelyken en dierbaaren Perzoon, aan eenen der beroemdste Prinsen van Europa, vermaagdschap, en wel ten nauwsten aan het Huis van Orange – glorieuse memorie! O! Vrienden! Het is zo droevig en mooi te hooren. Luistert maar recht toe! Ik verzeker u dat het u geenzins berouwen zal, deze treurige geschiedenis gelezen te hebben.”¹

door Geert Volders

Bovenstaande stond op de voorpagina van *De Onverwachte Courier* van 13 december 1796. De lezers zullen verbaasd hebben opgekeken: een Oranjeprins in Wedde!? De hoofdpersoon in het verhaal is prins Frederik van Oranje-Nassau, geboren op 15 februari 1774, zoon van

erfstadhouder prins Willem V en prinses Wilhelmina van Pruisen. Zijn oudere broer was de latere koning Willem I. Zoals gebruikelijk voor jonge prinses, volgde hij een militaire carrière. Als kind werd hij benoemd tot kapitein van de Hollandse Gardes te paard, op achttienjarige

Prins Frederik neemt afscheid van het Rassemblement (samenkomst) te Osnabrück. Collectie Rijksmuseum Amsterdam. Gravure door Cornelis Brouwer, naar Cornelis Groeneveld, 1803.

leeftijd volgde een benoeming tot luitenant-generaal der cavalerie en grootmeester der artillerie. Dat dit niet enkel ceremoniële benoemingen waren en dat de prins daadwerkelijk over militair talent beschikte, blijkt uit diverse ooggetuigenverslagen.²

Al jaren had het gebroeid in de Republiek. De patriotten eisten democratisering van het bestuur en afschaffing van de oude heerlijke rechten en het stadhoudelijk stelsel. Franse troepen onder leiding van generaal Pichegru waren de bevroren rivieren overgestoken met het doel het stadhoudelijk bewind omver te werpen. Met steun van deze invasie konden de patriotten de macht grijpen. Op 18 januari 1795 vluchtte het stadhoudelijk gezin - inclusief prins Frederik - naar Engeland.

Rassemblement van Osnabrück

Frederik ging in de zomer van 1795 weer terug naar de Duitse staten op het continent. Daar bevonden zich veel uitgeweken orangisten. Daarnaast waren de Duitse staten van oudsher de plaats waar men een huurlingenleger kon organiseren. In Osnabrück probeerde de prins een leger op te zetten om de Bataafse Republiek te heroveren. Ook in het keurvorstendom Hannover (de koning van Groot-Brittannië was tevens keurvorst van Hannover) waren nog vele orangisten te vinden. De samenkomst (rassemblement) rond Osnabrück was voor de nieuwe machthebbers in de Bataafse Republiek een doorn in het oog. Middels spionage probeerden zij er achter te komen wat er in de Duitse staten gebeurde, om zo een invasie te verijdelen. Tegelijkertijd werden in de Bataafse Republiek verdachten opgepakt van wie vermoed werd dat zij banden hadden met het vermeende invasieleger. Hoe kwam prins Frederik dan in Wedde terecht? We vervolgen het verhaal in *De Onverwachte Courier*.

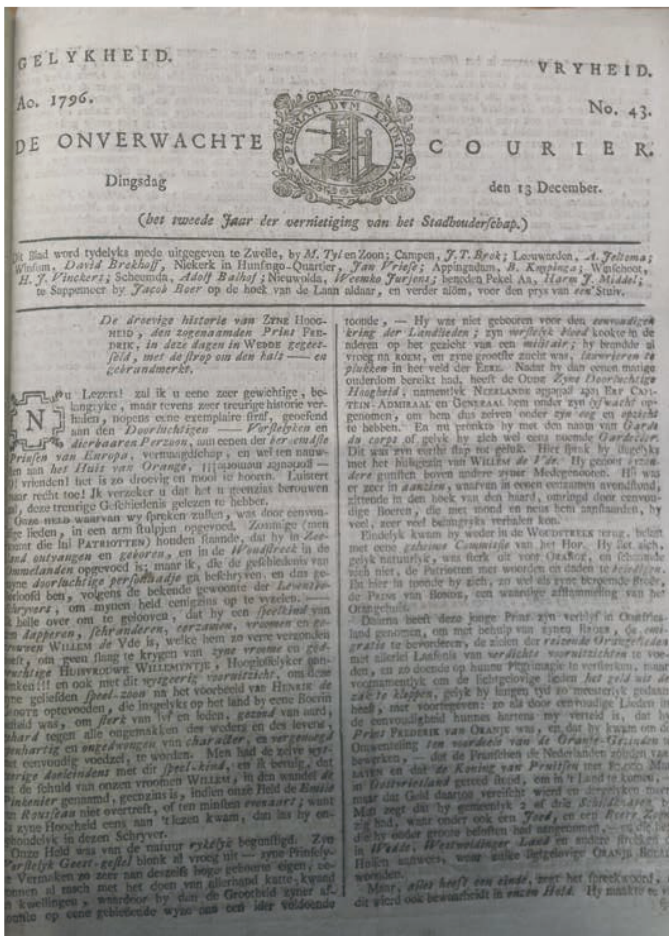
'hy kwam om de Omwenteling ten voordeele van de Oranje-Gezinden te bewerken'

Westerwolde, waar ligtgelovige Oranje Boeren woonden

(...) Daarna heeft deze jonge Prins zyn verblyf in Oostfriesland genomen, om met behulp van zynen Broer, de emigratie te bevorderen, de zielen der reizende Orangelieden met allerlei Laafenis van verdichte vooruitzichten te voeden, en zo doende op hunne Pilgrimage te versterken, maar voornamentlyk om de lichtgelovige lieden het geld uit de zak te kloppen, gelyk hy langen tyd zo meesterlyk gedaan heeft, met voortgeven: zo als door eenvoudige Liederen in de eenvoudigheid hunnes hartens my verteld is, dat hy Prins Frederik van Oranje was, en dat hy kwam om de Omwenteling ten voordeele van de Oranje-Gezinden te bewerken, - dat de Franschen de Nederlanden zouden verlaten en dat de Koning van Pruissen met 80.000 man in Oostvriesland gereed stond, om in 't land te komen, maar dat Geld daartoe vereischt wierd en dergelyken meer.

Men zegt dat hy gemeenlyk 2 of drie Schildknappen by zig had, waar onder ook een Jood, en een Boeren Zoon die onder groote beloften had aangenomen, - en die hem in Wedde, Westwoldinger Land en andere strecken de Huisen aanwees, waar zulke lichtgelovige Oranje Boeren woonden.

De schrijver was goed op de hoogte. Westerwolde was inderdaad een agrarische gemeenschap en er →

De Onverwachte Courier van 13 december 1796 - zoals onder de titel te lezen is - twee jaren na 'de vernietiging van het stadhouderschap'. Bovenaan is het motto van de omwenteling van 1795 te lezen: gelijkheid en vrijheid. Collectie RHC Groninger Archieven.

was veel steun voor de Oranjes te vinden. Dit was in 1787 al tot uiting gekomen, onder andere in een grote orangistische demonstratie in Blijham. Hoewel de auteur lichtgelovigheid aanvoert, is het orangisme in Oost-Groningen (ook in Oldambt bestond veel sympathie voor het stadhoudelijk bestuur) te verklaren vanuit zowel de politiek-bestuurlijke, sociaal-economische als religieuze situatie.³

Maar, alles heeft een einde, zegt het spreekwoord, en dit wierd ook bewaarheid in onzen Held. Hy maakte te veel spats met zyne Schildknaapen in het Westerwoldsche. Hy wierde allengskens stouter, kwam in Bellingwolde en sloeg aldaar zyne handen aan het Gerichte. Zyne verregaande stoutheid in dit geval gaat alle begrip te boven. Dit zyn bedryf had voor zyne Hoogheid de onaangenaamste gevolgen, en hoe zeer hy ook eene nabyzynde omwenteling predikte, zo verscheen eindelyk de dag der wrake, namentlyk: het Gerichte te Wedde nam hem en zyne Schildknaapen, waarvan men zegt, dat een of twee ontsnapt zullen zyn, gevangen.

Teder Oranje-Vleesch gezeseld

De pen valt my uit de hand. Acht! wat akelig noodlot voor onzen Held! De Koning van Pruisen helpt hem niet, de 80.000 Man die reeds in Oosturiesland voor de Oranje klanten gereed

stonden, zyn op eenmaal verdwenen, de ligtgelovige Oranje Omwentelaars zyn hun Geldje kwyt, - daar gaat hun steun en troost in het gezelschap van eenen Jood na de strafplaats te Wedde. De tranen vloeien als knikkers by zyne wangen neder. Acht! jonge Prins! - was dit het Loon voor Uwe trouwe daden? aan het voormalige Oranje-huis en derzelver getrouwe aanklevers in Westwoldinger Land en daaromstreeks bewezen?

De Jood wierde eerst gegeeseld en daar na onzen Held, en de Scherprechter ontzag het teder Oranje-Vleesch zo weinig, dat de jonge Prins genoodzaakt was, als een hofhond luidkeels te huilen. Zyne Hoogheid gegeeseld zynde, met de achtbare strop om den hals, ter eere van Oranje, is zyne Doorluchtigheid daarna voor 20 Jaaren in het Tuchthuis te Groningen gebannen. Toen hy in de Straat van dit Paleis gekomen was, stak de grappige Jood (O! boosheid!) met zyne Hoogheid nog deerlyk de spot; en zei ten aanhoren van veel lieden - "Zoo Menheer! Noe gaan wy na 't Loo, sta ik je tog te zeggen." Welke eene vernedering voor het vorstlyk hart! Niet waar Lezers?

O! Vrienden van Nassau! Wat een droevige historie.

De jonge Prins van 't Wold (Doorluchtigen Memorie).

Gegeeselt en gestraft? - had gy dit ooit gedacht?

Toen hy van Pruisens hulp, zulk' goede tyding bracht?

Uw geldje zyt gy kwyt, o schrey een vloed van tranen,

De zyn van Uwe hoop, is thans geheel aan 't tanen.

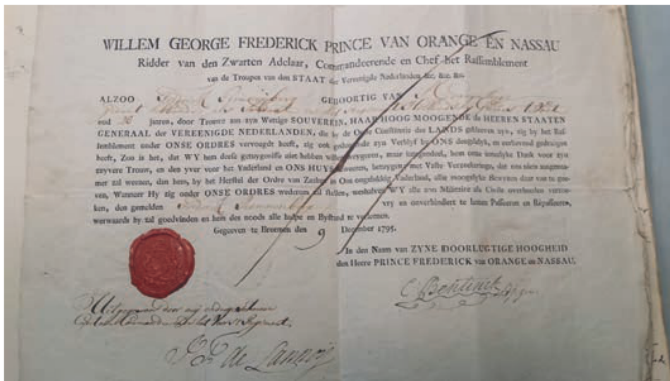
Uit de Ommel. LETI

Een merkwaardige geschiedenis! Waarom hebben we niet eerder gehoord van de terechtstelling van een Oranje-prins in Wedde? Of was hij - zoals de schrijver ook suggereert - slechts een vermeende prins? Het artikel werd gepubliceerd op 13 december 1796. In het voorjaar van 1796 was prins Frederik in Oostenrijkse militaire dienst gegaan en diende hij in het zuiden van Duitsland en later in Italië. Uit geen enkele bron blijkt dat de prins op dat moment in Oost-Friesland was. Ook in de archieven van de gerichten van Wedde en Bellingwolde en het Groninger provinciaal tuchthuis zijn geen sporen te vinden van de prins of van een vermeende prins. Hoe is dit 'nieuws' dan in de wereld gekomen?⁴

Een fraai staaltje fake news

De Onverwachte Courier

Wie 'LETI' is, de auteur van het verhaal, blijft onduidelijk. Het verhaal werd gepubliceerd in De Onverwachte Courier. Deze krant werd uitgegeven door de radicale patriot Leonard Bolt. De familie Bolt had een drukkerij in Groningen en drukte onder andere de meer gematigde Ommelander Courant. Voor een stuiver was de Onverwachte Courier (meestal vier pagina's) te koop. Voor Westerwolders waren de dichtstbijzijnde verkooppunten in Winschoten en Beneden-Pekela. De inhoud was overduidelijk radicaal patriottistisch en schuwde kritiek op de nieuwe overheid geenszins. Daardoor belandden de redacteurs enige tijd in de gevangenis in Groningen. We spreken dus over radicale patriotten, voor wie de

Een zekere Frederik Ronnenberg moest zich begin 1796 voor de Groninger Hoge Justitiekamer verantwoorden vanwege deelname aan het Rassemblement. Ondanks bezit van bovenstaand document verklaarde Ronnenberg geen dienst in prins Frederiks leger te hebben genomen en bovendien niet te kunnen lezen of schrijven. Vanwege angst voor orangisme werd hij verbannen uit Groningen en – zoals toen nog apart benoemd – Westerwolde. Collectie RHC Groninger Archieven, Toegang 136 Hoge Justitiekamer, inventarisnummer 2051.

veranderingen die in januari 1795 waren ingezet, niet snel genoeg gingen.⁵

Het artikel over de zogenaamde prins Frederik is dus een fraai staaltje van dat wat we in 2020 ‘fake news’ noemen. Het verhaal in *De Onverwachte Courier* speelde doelbewust in op angstgevoelens. Er waren immers in binnen- en buitenland orangisten en er bestond angst voor een invasie. Het artikel is met veel gevoel voor satire geschreven. In feite werd ‘de prins’ in het verhaal dus veracht. Datzelfde gold voor de orangistische inwoners van Westerwolde die als goedgelovige mensen werden afgeschilderd, die klakkeloos achter de zogenaamde prins aanliepen. Tussen 18 oktober 1795 en 12 juni 1798 verschenen er 114 nummers van *De Onverwachte Courier*. Na drie jaar leek het radicale patriottistische vuur van Bolt en de zijnen enigszins gedoofd en kwam er ook meer kritiek op het Franse revolutionaire voorbeeld.

De echte prins

Prins Frederik van Oranje-Nassau overleed op 6 januari 1799 in het Italiaanse Padua. Verwondingen die hij tijdens zijn militaire dienst had opgelopen, waren hem alsnog fataal geworden. Dat de revolutie in gematigder vaarwater was gekomen, blijkt uit het feit dat al in 1802

In de Nieuwe Kerk te Delft, waar de Oranjes sinds 1584 worden bijgezet, zien we ook gedenktekens voor koning Willem I (voorground) en zijn broer prins Frederik (achtergrond, boven). Foto door auteur.

- ver voor de terugkeer van de Oranjes - in Rotterdam een biografie van de prins verscheen, waarin zijn nobele karakter geprezen werd. In 1813 keerde zijn familie terug naar Nederland. Het zou nog tot 1896 duren voordat het stoffelijk overschot van prins Frederik werd bijgezet in de koninklijke grafkelder in de Nieuwe Kerk te Delft.⁶ ■

- 1) *De Onverwachte Courier* no. 43 (13 december 1796). De langdradige, satirische lofrede op de oranjeprins waarmee de auteur zijn verhaal vervolgt, is niet volledig in dit artikel overgenomen.
- 2) J.J. Bouman, *Op en om Oranje's troon. Ons vorstenhuis in de 19de en 20ste eeuw* (Zaltbommel 1967) 15, 16.
- 3) J. Smit, 'De Orangistische woelingen in het Oldambt in augustus 1799' *Groningsche Volksalmanak* 1919 (1918) 72-89. J.G. Abbes, 'Prinsgezind Blijham. Oorzaken en achtergrond. Oorzaken en achtergronden van het orangisme in Blijham en wijde omgeving' *Veenkoloniale Volksalmanak* XIV (2002) 47-68.
- 4) Zie: J.P. van Ginkel, *Het leven van Willem George Fredrik Prince van Orange* (Rotterdam 1802).
- 5) B. Tammeling, *De krant bekeken. De geschiedenis van de dagbladen in Groningen en Drenthe* (Groningen 1988) 39-41. H. van der Laan, *Het Groninger boekbedrijf* (Assen 2005) 405.
- 6) J. Koch, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013) 93-95.

Een historische levensader voor het klooster in Ter Apel

Dat het klooster in Ter Apel één van de best bewaarde plattelandskloosters in Noordwest-Europa is en tot de UNESCO 'Top 100' van onroerende objecten in Nederland behoort, moge bekend zijn. Dat een - voor die tijd - waterlopkundig hoogstandje noodzakelijk was voor de stichting van het klooster, is echter nauwelijks bekend.

door Rienhart Wolf

Bij de stichting van het klooster in Ter Apel in 1465 werd de kloosterlingen schriftelijk toegestaan twee watermolens te bouwen: één voor het malen van koren en de andere voor het slaan van olie. Het bezit van een molen was van groot belang, omdat alleen op die manier het plaatselijk verbouwde graan tot meel kon worden gemalen, waarmee de voedselvoorziening was gewaarborgd. Zelfvoorziening stond hoog in het vaandel van de kruisheren en een molen was dus een voorwaarde voor het overleven van de toen nog op te bouwen kloostergemeenschap.

Runde

Het middeleeuwse Ter Apel kende één riviertje, waarvan de wateraanvoer tamelijk constant was: de Runde, die haar oorsprong had in de veengebieden ten zuiden van Westerwolde. De bovenloop van de Runde (nu de Ruiten Aa) slingert zich tegenwoordig sierlijk door het Wandelbosch en komt het dichtst bij het klooster ter hoogte van de Sellingerstraat. Ogenschoonlijk zou dat de meest voor de hand liggende locatie voor een watermolen zijn geweest.

Waarom dan in 1465 een complete rivierloop verleggen in plaats van vlakbij het klooster in de Ruiten Aa een molen te bouwen? Op basis van de geografie en de direct daarmee samenhangende landschapshistorie is getracht een antwoord op die vraag te vinden.

Als we kijken naar AHN-hoogtekaarten, dan zien we dat het klooster is gelegen op het hoogste punt van een gebied met een straal van ongeveer 500 meter, alsof het ligt op een omgekeerd soepbord. De Ruiten Aa kronkelt langs de westelijke rand daarvan en doorsnijdt voor een deel ook dat hoger gelegen gebied. Dat is goed zichtbaar aan de hoogte van de wallen langs het riviertje in het Wandelbosch: het waterpeil staat daar tot wel drie meter onder de walkant. Daar, waar de Ruiten Aa weer samenkomt met de Molen Aa is dat hoogteverschil nog slechts een meter, vrijwel hetzelfde als aan de onderloop langs de Runde.

Debiet

Het relatief lage debiet (de hoeveelheid water die een rivier of beek per tijdseenheid transporteert) van de Runde en haar bovenloop de Ruiten Aa was onvoldoende om een molenrad aan te drijven. Om het debiet te verhogen, zou gestuwd moeten worden. Het water werd dan met een schot tegenhouden, totdat een grote waterbuffer was aangelegd. Als het schot dan open werd gezet, werd een dusdanig debiet verkregen dat het molenrad kon draaien. Op die manier kon on-demand gemalen worden, totdat de buffer was leeggelopen en opnieuw gestuwd moest worden.

Als men de Ruiten Aa had gestuwd nabij het klooster, dan zou de waterstand in een relatief groot gebied in de lager gelegen akkerbouwgronden in zuidwestelijke richting onbruikbaar zijn geworden zijn. Dat zou zeker conflicten hebben opgeleverd met de Roswinkeler boeren.

Aan de zuidwestelijke zijde van het omgekeerde soepbord zou stuwven veel minder gevolgen hebben gehad voor de landbouw, want dat gebied was van nature al relatief vochtig omdat het lag in een relatief laaggelegen kom. Aldaar had de veeteelt in het (bij het kloosterbezit behorende) Ossenschot veel minder last van 'natte voeten'.

Waterbuffer

Er werd daarom gekozen voor het graven van een 2,5 kilometer lange, relatief brede en diepe goot vanaf de Runde, dwars door de Noord-Zuid verlopende kleine zandrug (waarover de huidige Schotslaan loopt), door de oostelijke rand van het soepbord naar de watermolen. Daardoor werd de mogelijkheid voor een grote en beheersbare waterbuffer geschapen. Deze buffer werd nog vergroot door een relatief laaggelegen gebied ten westen van het huidige Agodorp, verder uit te diepen en te verbinden met de Molen Aa. Niet door gewoon een groot gat te graven, maar door het uitgegraven zand op langwerpige heuvels op te werpen (rabatten). Door meer diepte te creëren werd de opslagcapaciteit vergroot.

Van deze zogenaamde Wijerd (molenvijver) zijn de rabatten nog steeds zichtbaar tussen de Schotslaan en de Molen A laan.

Vallaat

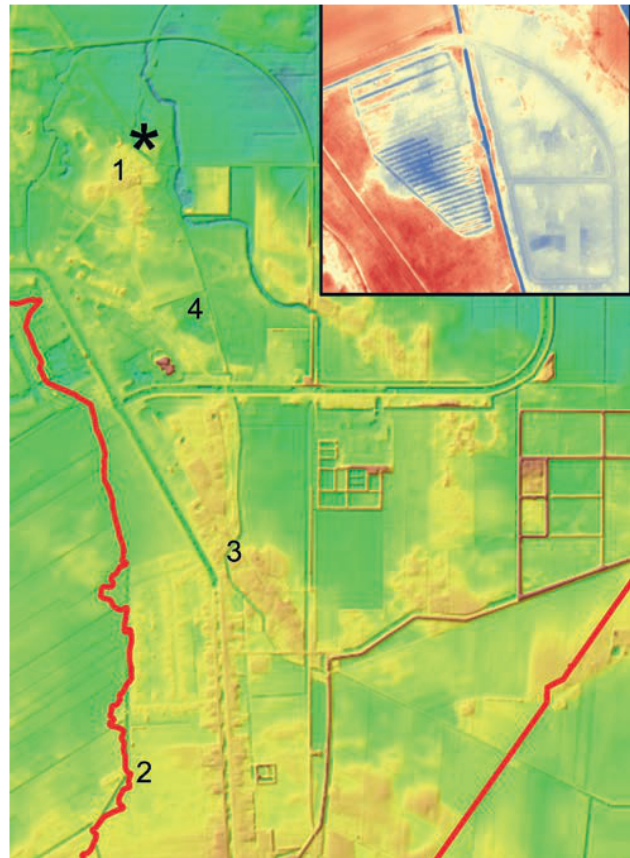
De voeding van de Molen Aa vanuit de Runde kon worden geregeld met een 'vallaat', een soort sluisje, net over de markegrens met Roswinkel. Bij te grote watertoevoer vanuit zuidelijke richting kon het water van de Molen Aa langs de watermolen geleid worden via een bypass langs de oude hopkwekerij (later hertenkamp) ten oosten van de watermolen. Die bypass is nog terug te vinden als een ondiepe sloot langs de boomwal aldaar.

We kunnen slechts met respect vaststellen dat dit vernuftig waterloopkundige project van tevoren moet zijn overdacht alvorens het zou worden uitgevoerd, met zeer beperkte mankracht en middelen, in een tijd waarin hoogtekarten zoals wij die kennen er niet waren. ■

Dit artikel is een bijdrage van de Historische Kring Ter Apel.

Verantwoording

Het bovenstaande is geschreven in de periode dat de archieven gesloten waren en oorspronkelijke bronnen niet toegankelijk waren. Daarom is dankbaar gebruik gemaakt van aantekeningen van Bertus Kloosterman en van herinneringen aan vele gesprekken met wijlen Allie Eenjes. Kaartmateriaal met dank aan Ruut Wegman. De AHN hoogtekarten zijn online te raadplegen.

AHN2 hoogtekarte van rond 2010. 1) Het klooster. 2) Aftaking Molen Aa van de Runde. 3) Doorsnijding zandrug ter hoogte van ingang Ossenschot. 4) Weierd. *) Locatie fundering watermolen. De rode lijnen geven de markegrenzen aan. Inzet: AHN2 hoogtekarte in detail. Blauwe schuin verticaal lopende lijn is de Molen Aa, rechts daarvan het AGO-dorp en links daarvan de Wijerd met daarin de rabatten.

Kaartgedeelte uit de Hottinger Atlas uit 1788.

Verleden, heden en toekomst gekoppeld rondom Smeerling

Het Aaltje-project is gestart

In de vorige Terra Westerwolda kon u lezen over het Aaltje-project in Smeerling. In deze editie vatten Hanne Wilzing en Geert Volders samen waar het in maart gelanceerde project over gaat. Frits van Kouwenhove informeert u over het speciale Aaltje-lespakket en legt uit hoe het lokale verleden wordt gekoppeld aan het heden en de toekomst.

Beeldmerk Aaltje. Ontwerp Gonda Onnes; gebaseerd op een kinderfoto van Geertje Wilzing, achterachterachterkleinkind van Aaltje.

door Frits van Kouwenhove, Geert Volders en Hanne Wilzing

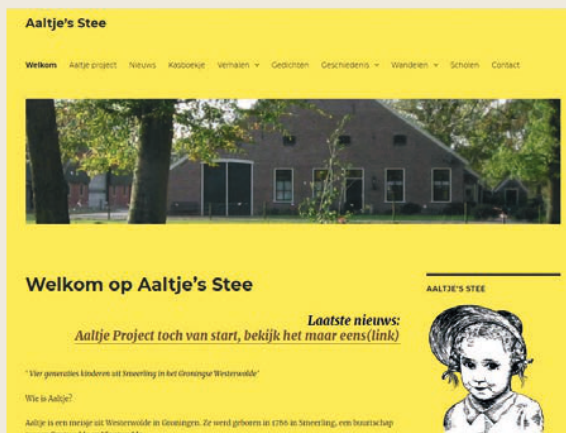
Aaltje in het kort

Toen haar vader Hindrik in 1790 overleed, bleef het driejarig meisje Aaltje alleen over met haar moeder Lukje Oolders op het Hoisinghstee in Smeerling. Het kasboekje waarin haar oom Boele Halmingh de uitgaven voor Aaltje bijhield, werd in onze tijd teruggevonden onder het vloerzeil van een boerderij. Als moeder Lukje in 1792 hertrouwt met Harm Egberts Bruining uit Ellersinghuizen, wordt oom Boele Halmingh hoofdvoogd van Aaltje. Aaltjes achter-achterkleinkind Hanne Wilzing ontcijferde het kasboekje en schreef er enkele verhalen bij.

Samen met de Stichting Smeerling-Metbroek, de Historische Vereniging Westerwolde en boswachter Jeroen Kuipers van Natuurmonumenten werd er een project van gemaakt met de volgende onderdelen:

1. Het boekje *Aaltje – vier generaties kinderen uit Smeerling in het Groningse Westerwolde*.
2. De website www.aaltjesstee.nl met achtergrondinformatie, foto's en de scans en transcriptie van het kasboekje. Hier vindt u ook de bestelinformatie over het boekje.
3. De Aaltje-wandeling. Zie de website of www.wandeleninwesterwolde.nl.
4. Het lespakket voor basisscholen. Hierover straks meer.

Het door Josien Bakker uit Vlagtwedde gezongen Aaltjelied *Smilke* is te beluisteren via de website en ook op YouTube. Omdat de geplande aftrapbijeenkomst op 21 maart jl. vanwege het coronavirus niet door kon gaan, werd het project virtueel gelanceerd op www.aaltjesstee.nl en RTV Westerwolde.

Het niet meer bestaande Hoisinghstee in Smeerling is op deze ansichtkaart te zien. Collectie Berend Jan Harding.

www.aaltjesstee.nl

We zijn niet los verkrijgbaar

In het boekje staan korte verhalen over Aaltje en drie andere kinderen uit haar familie en nageslacht:

*Boele - over de Smeerlinger markescheiding in 1844/1845

*Wupke - over het neerstorten van een Engelse jachtbommenwerper in Smeerling in 1943

*Berend - over een bezoek aan het boerplak (afvalstortplaats) in 1966

Door de namen, plaatsen en jaartallen heen zien we hoe we als mensen nooit 'los verkrijgbaar' zijn. Misschien is dat wel de essentie van het Aaltje-project: het bewustzijn dat we in de lange lijn van de tijd, maar ook in het brede hier en nu met elkaar verbonden zijn. In het boekje citeren we de Kameroense filosoof Pius Mosima: "Je bent altijd onderdeel van een groter geheel, van een gemeenschap".

Je bent altijd onderdeel van een groter geheel, van een gemeenschap

Het belang van het kasboekje als egodocument

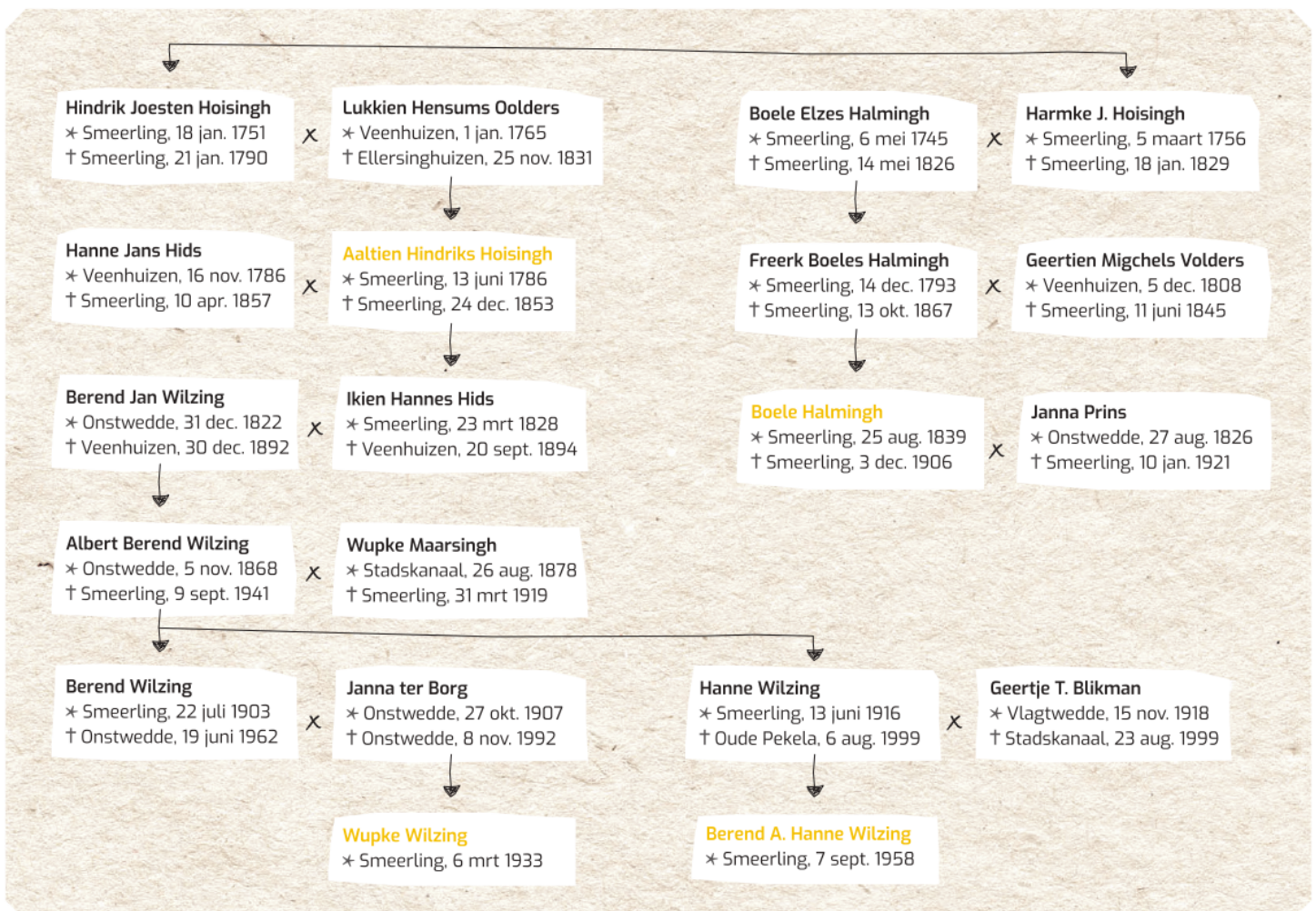
De historicus Jacques Presser introduceerde in de jaren 1950 het begrip 'egodocument': "Die historische bronnen waarin de gebruiker zich gesteld ziet tegenover een

'ik' als schrijvend en beschrijvend subject". Hoewel het kasboekje geen klassiek voorbeeld is van een ego-document, is het wel als zodanig gebruikt. In het kasboekje is Aaltje in feite het beschrijvend subject. Ruim twee eeuwen geleden werd het schriftje door Boele Halmingh volgeschreven als een administratief document. Toen Aaltje volwassen was, had Halmingh het in principe kunnen weggooiden. Dat het kasboekje bewaard is gebleven, was waarschijnlijk niet zijn bedoeling. Door deze bron te koppelen aan andere bronnen, kon een reconstructie gemaakt worden van de levensomstandigheden van Aaltje. Het gebruik van het egodocument in het onderwijs maakt het verleden tastbaarder. Je kunt je middels de bijzonderheden uit het document veel beter inleven in de persoon en in de leefomstandigheden. Dat maakt het kasboekje interessant voor de beginnende en de gevorderde onderzoeker van de lokale geschiedenis!

Lespakket Aaltje

Bezig zijn met geschiedenis is terugkijken naar het verleden, je inleven in de tijd waarin anderen hebben geleefd en je eigen nu verbinden met het verleden. Dat is precies wat het lespakket voor groep 7 en 8 van het basisonderwijs bij het project Aaltje als doel heeft.

Het lespakket bestaat uit een docentenhandleiding en leerlingenmateriaal met de volgende opdrachten: →

Genealogisch schema.

Wandelend door Smeerling met de verhalen rondom Aaltje in je achterhoofd, waan je je even in de negentiende eeuw. Foto: Geert Volders.

Je familie in een stamboom

De stamboom van de familie van Aaltje is uitgangspunt om de leerling een stamboom te laten maken van zijn eigen familie. De leerling begint bij zichzelf en eindigt bij de opa en oma van zijn vader en moeder, minimaal vijftien personen. Woonplaats en beroep van iedere persoon maken de stamboom compleet.

Wat verandert in de loop der tijd in je omgeving?

Via <https://www.topotijdreis.nl> kan een leerling zien wat er vanaf 1815 in zijn omgeving is veranderd. Voor drie jaartallen met een minimale tussenruimte van 75 jaar bekijkt de leerling wat er rond zijn locatie is veranderd.

Het leven van Aaltje en jou vergeleken

Bij deze opdracht maakt de leerling een vergelijking tussen zijn leven en dat van Aaltje aan de hand van een tijdbalk. Wat de leerling dan zal opvallen is dat hij meer weet van wat buiten zijn directe omgeving gebeurt dan Aaltje heeft geweten.

Geld toen en nu, wat is het waard?

Twee jaartallen uit het kasboekje van de voogd van Aaltje worden gebruikt om leerlingen geld uit die tijd (zilveren dukaten, guldens, stuivers, duiten) om te laten rekenen naar de waarde van nu.

Kleding toen en nu

Deze opdracht geeft de leerling een beeld van de veranderingen in de betekenis van kleding, maar tegelijkertijd van de overeenkomsten. Met kleding kon je je vroeger immers onderscheiden, maar dat is eigenlijk nog steeds zo. Zo was er in de tijd van Aaltje een

duidelijk onderscheid tussen kleding van vrouwen en die van mannen.

Het Westerwolds dialect

Leerlingen beluisteren hoe het Westerwolds (of varianten daarvan) gesproken werd, aan de hand van audiofragmenten van het Meertens Instituut, <https://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/>. Dit instituut houdt zich bezig met de bestudering en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur.

Ook is er in verband met de actualiteit van corona een les opgenomen over pandemieën en ziektes.

Het lespakket is **gratis te downloaden** op <https://aaltjesstee.nl/scholen/>. Dit materiaal mag vrijelijk gebruikt worden, mits met bronvermelding. Voor meer informatie kunt u ons bereiken via e-mail op het adres: info@aaltjesstee.nl. ■

Het kasboekje zoals dat in 1979 onder het vloerzeil werd gevonden. Foto: Hanne Wilzing.

Vlagtwedde in 1845

Vlagtwedde in 1925

Vlagtwedde in 2018

De applicatie Topotijdreis biedt de mogelijkheid om een gefixeerd gebied door de jaren heen in kaarten te zien veranderen.

Cultuur op afstand

Hoe geniet je van geschiedenis in een ander- halve meter samenleving?

door Obby Veenstra, directeur MOW | Museum Westerwolde

Dat COVID-19, ook bekend als het coronavirus, zo'n ongelofelijke impact zou hebben op ons dagelijks leven, had niemand aan het begin van dit jaar voorspeld. Hier in het oosten van Groningen lijken we, vooralsnog, redelijk gespaard te blijven. Op andere plekken in het land werd de sfeer grimmiger. Iedereen kende wel iemand, of iemand die iemand kende, die met het virus te maken kreeg. Bovendien hebben wij hier alle ruimte. Dat geeft wel een andere beleving van thuisblijven dan vastzitten in een klein stadsflatje, drie hoog zonder balkon.

Los van de ernst en alle effecten waarover we dagelijks in de krant kunnen lezen, bepaalt het virus voorlopig hoe we met elkaar omgaan. Hierbij hoort ook hoe we ons vermaken en daarmee hoe we van cultuur genieten. Dit klinkt in vergelijking tot een wereldwijde gezondheids crisis als een kleinigheid, franje, maar is dat niet. Cultuur is nu juist wat ons het meeste tot mens maakt. Het maakt daarbij niet uit of het om een prachtig gezongen liedje, een virtuoos geschilderd portret of een magistraal verteld verhaal gaat. Of, laten we wel zijn, een vals couplet, een kneuterig schilderij of een langdradige vertelling. Of, trouwens, een met zorg gedekte tafel, een voetballeus of de manier waarop we ons kleden.

Het zijn allemaal pogingen van mensen om de wereld en hun eigen leven te begrijpen, zin te geven én om een eigen blik te ontwikkelen, de wereld vorm te geven op eigen kracht. Binnen gemeenschappen delen we zo betekenis en waarden. Dit zoeken naar duiding hebben mensen bijna net zo hard nodig als water en brood. Niet voor niets maakten grotbewoners al muurschilderingen, lang voordat mensen huizen leerden bouwen. Zelfs in de meest door oorlog geteisterde gebieden, zie je sporen van creativiteit, al was het maar in een stuk graffiti op een kapot geschoten muur.

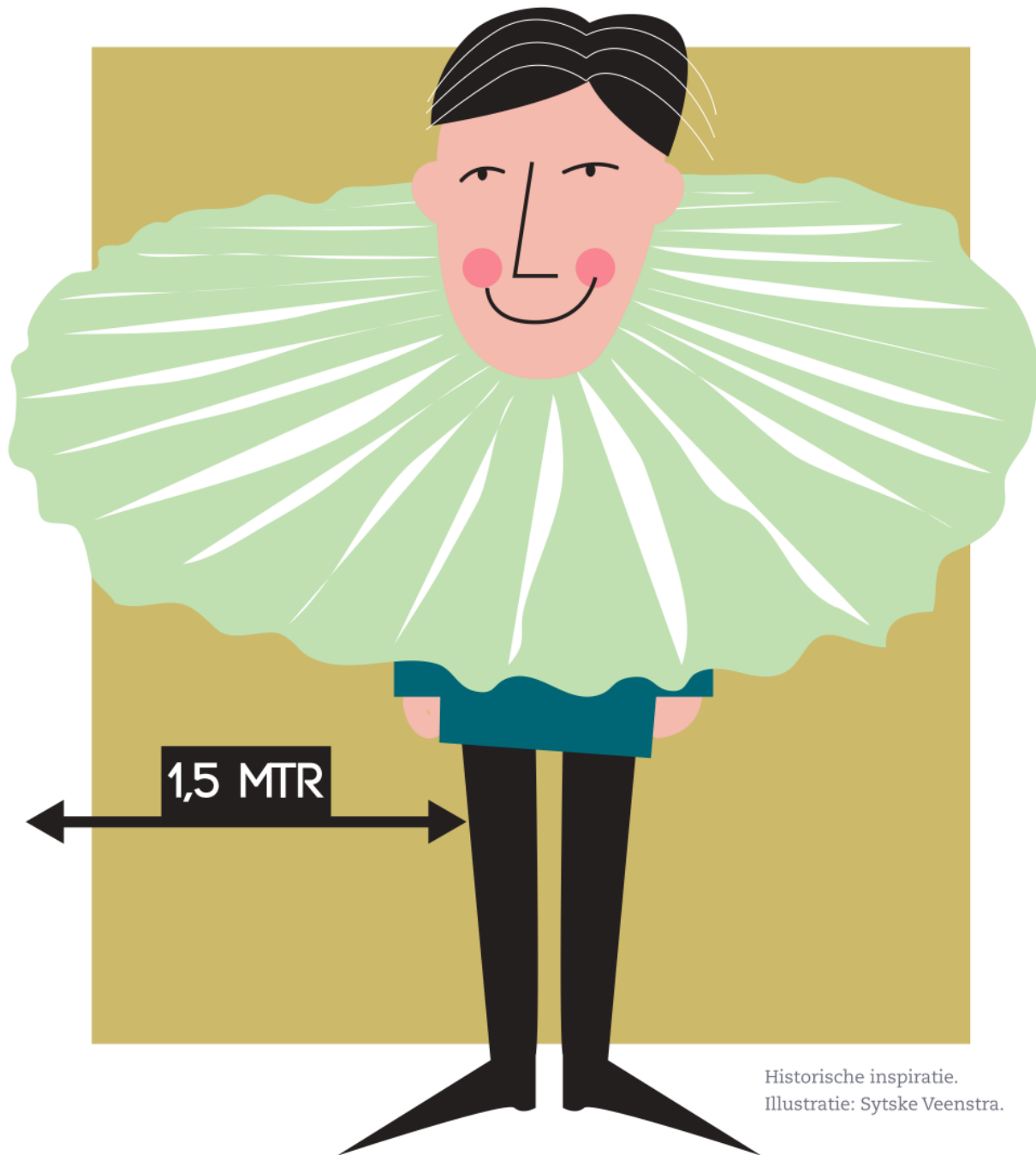
Bovendien maakt cultuur mensen gezonder. Uit Brits onderzoek blijkt dat van het kijken naar kunst je bloed sneller gaat stromen, ongeveer evenveel als wanneer je naar een geliefde kijkt. Andere onderzoeken wijzen op het positieve effect van cultuur op onze veerkracht, levensduur en op het tegengaan van gevoelens van eenzaamheid.¹

Cultuur maakt mensen gezonder

Cultuur op afstand

Maar wat is cultuur, wat is vermaak in een samenleving waarin je afstand moet houden? Hoe gaan we nu nog naar historische lezingen, naar een tentoonstelling, naar een concert? Het mooie van een ledenbijeenkomst van de historische vereniging is bijvoorbeeld dat je met gelijkgestemden kunt praten over onderwerpen die iedereen interesseren. Is het element van samenzijn, van ontmoeting, niet net zo belangrijk als de culturele ervaring zelf? Hoe doe je dit als je niet meer met grotere groepen bijeen kunt komen? →

1) Wetenschappelijk onderzoek naar de positieve effecten van kunst en cultuur op onze gezondheid zijn al meer dan tien jaar gaande. Zie bijvoorbeeld het vaak aangehaalde onderzoek van de Britse neurobioloog Semir Zeki, onder andere in trouw.nl/nieuws/hersenen-reageren-op-kunst-net-zoals-op-liefde~b4ae51bd (10 mei 2011). Alsook: onderzoeken van Movisie en de WHO, waaronder: www.movisie.nl/artikel/kunst-kan-eenzaamheid-doorbreken (3 april 2018) of www.lkca.nl/artikel/who-bevestigt-kunst-en-cultuur-bevorderen-de-gezondheid (12-11-2019).

Historische inspiratie.
Illustratie: Sytske Veenstra.

Inmiddels, we schrijven eind mei 2020, zie je overal plannen ontstaan voor cultuur op afstand, al dan niet aangejaagd door noordelijke pitchwedstrijden. Net zoals handige ondernemers de meest uiteenlopende schermen, mondkapjes en ontsmettingszuilen ontwikkelen, staat ook de creatieve industrie niet stil. Van alle zaken die men nu bedenkt én test, kunnen we straks allemaal de vruchten plukken. Opvallend hierbij is de grote aandacht voor digitale middelen én het belang van bijeenkomsten in de buitenlucht. Krijgen we straks 'hagehistorie', zoals vroeger hagepreken? En, hoe doe je dat, genieten van geschiedenis op afstand?

Ga digitaal!

Een gemakkelijk antwoord hierop is om je zoektocht te verleggen naar het internet. Als geschiedliefhebber kun je terecht op een duizelingwekkende hoeveelheid websites, een virtuele schatkamer.

Alleen al op een site als groningerarchieven.nl kun je uren dwalen. Of check je familie op allegroningers.nl. Historische verhalen vind je te kust en te keur op deverhalenvangroningen.nl of ontdek de rijkdom van Groninger musea op collectiegroningen.nl. Zelfs je oude auto vind je terug op een eigen site, groningerkentekens.nl. Dichter bij huis vind je het MOW, met veel objecten uit de collectie online. De website van de Historische Vereniging Westerwolde functioneert als een echte wegwijzer in de eigen streekgeschiedenis.

Het online geschiedenismagazine historiek.net is al jaren populair. Landelijk zijn sites als hetrijksmuseum.nl, hetgeheugenvannederland.nl en entoen.nu over de canon van Nederland te noemen.

Het nieuws van toen

Wist je dat je oude regionale krantenartikelen gemak-

kelijk terug kunt vinden via dekrantvantoen.nl? Leuk om eens te kijken naar het nieuws uit je geboortjaar. Of ga naar delper.nl waar je niet alleen landelijke kranten maar ook een heel arsenaal boeken vindt. Zo zijn er 659 boeken waar het woord Westerwolde in voor komt, waaronder *Woningtoestanden in Westerwolde* van Harm Evert Rookmaker uit 1924 en bijvoorbeeld *de Gids voor Ter Apel en omstreken* uit 1926. Helemaal digitaal door te bladeren!

Organiseer je eigen filmavond

Geen zin om te lezen? Op filmbankgroningen.nl vind je allerhande oud filmmateriaal, ook over onze regio. Toets als zoekwoord bijvoorbeeld 'dorpsfilm' in en je treft onder meer de Handelsfilm van Bellingwolde (1954) en de dorpsfilms Blijham (1953), Vlagtwedde (1963) en Ter Apel (1964). Dorpsfilms van de burens, Finsterwolde, Scheemda en Stadskanaal kun je eveneens bekijken alsook minder bekende films, bijvoorbeeld oude familieopnamen. Met één druk op de knop meer dan vijftig jaar terug in de tijd. Helaas vaak zonder geluid, maar je kunt altijd zelf je favoriete muziek opzetten of erbij vertellen.

Spreek met familie of vrienden af om tegelijkertijd te kijken en je hebt zowaar een historische filmmiddag of -avond op afstand. Reageren doe je via je telefoon of een groepsapp. Zitten er nog mensen bij die je herkent? Of is het inmiddels te lang geleden? Overigens werkt dit ook prima met een diashow van eigen beelden, die je van te voren rondstuurt per e-mail. Met de hele familie kan je zo op een *trip down memorylane*. Of maak hiervoor een (private) Facebook-groep.

Wil je wat verder kijken dan Groningen, dan kun je terecht bij het nationale televisiearchief op beeldengeluid.nl, met onder meer oude Polygoonjournaals. Anderetijden.nl biedt eveneens vele uren historisch televisieplezier.

Historisch toeren

Geen zin om lang naar je scherm te turen? Een van de meest gezonde manieren om van geschiedenis te genieten, is erop uit te trekken en historisch relevante plekken te bezoeken. Wat zie je allemaal nog terug van het verleden. Inspiratie nodig? Blader een *Terra*

Westerwolda door. Of download de app van de *Verhalen van Groningen*. Deze app verandert onze provincie naar eigen zeggen in een 'virtueel openluchtmuseum'. Per plek vind je foto's van het straatbeeld van vroeger, die je over het uitzicht van nu heen kunt zetten. Westerwolde is één van de drie gebieden in deze app. Fietsroutes met een historisch tintje zijn er in Groningen volop. Je vindt ze eenvoudig online.

Fietsroutes met een historisch tintje zijn er in Groningen volop

Podcasts, moderne hoorspelen

Voor wie graag naar bijzondere historische verhalen luistert, is de wereld van de podcasts interessant. Dit relatief nieuwe fenomeen wint snel aan populariteit. Een podcast is een audio-uitzending die je luistert via het internet, bijvoorbeeld via je smartphone, op een moment dat je zelf uitkiest. Je zou het een moderne variant van het ouderwetse hoorspel kunnen noemen. De term is een samentrekking van iPod (de bekende mp3-speler) en broadcast (Engels voor 'uitzenden').

Nederlandstalige podcasts vind je eenvoudig via google. Met slechts twee zoektermen 'podcast' en 'geschiedenis' kom je een heel eind. Zo volg je in het wekelijkse *Het spoor terug* van de VPRO historische gebeurtenissen aan de hand van getuigen. In de reeks luister je bijvoorbeeld naar Selma van de Perre, schrijfster van *Mijn naam is Selma*. Zij overleefde de holocaust. Andere afleveringen gaan over Domela Nieuwenhuis of Dolle Mina's. Gratis en voor niks te beluisteren, op elk moment van de dag of nacht.

Echt ontmoeten

Al deze veilige, veelal digitale manieren om geschiedenis te beleven op afstand zijn natuurlijk mooi maar halen het niet bij echte ontmoetingen. Met name voor de Historische Avonden broedt het MOW samen met de Historische Vereniging Westerwolde op alternatieve lezingen, waarschijnlijk voor een deel met een klein publiek en voor een deel digitaal. Houd hiervoor het nieuws in de gaten.

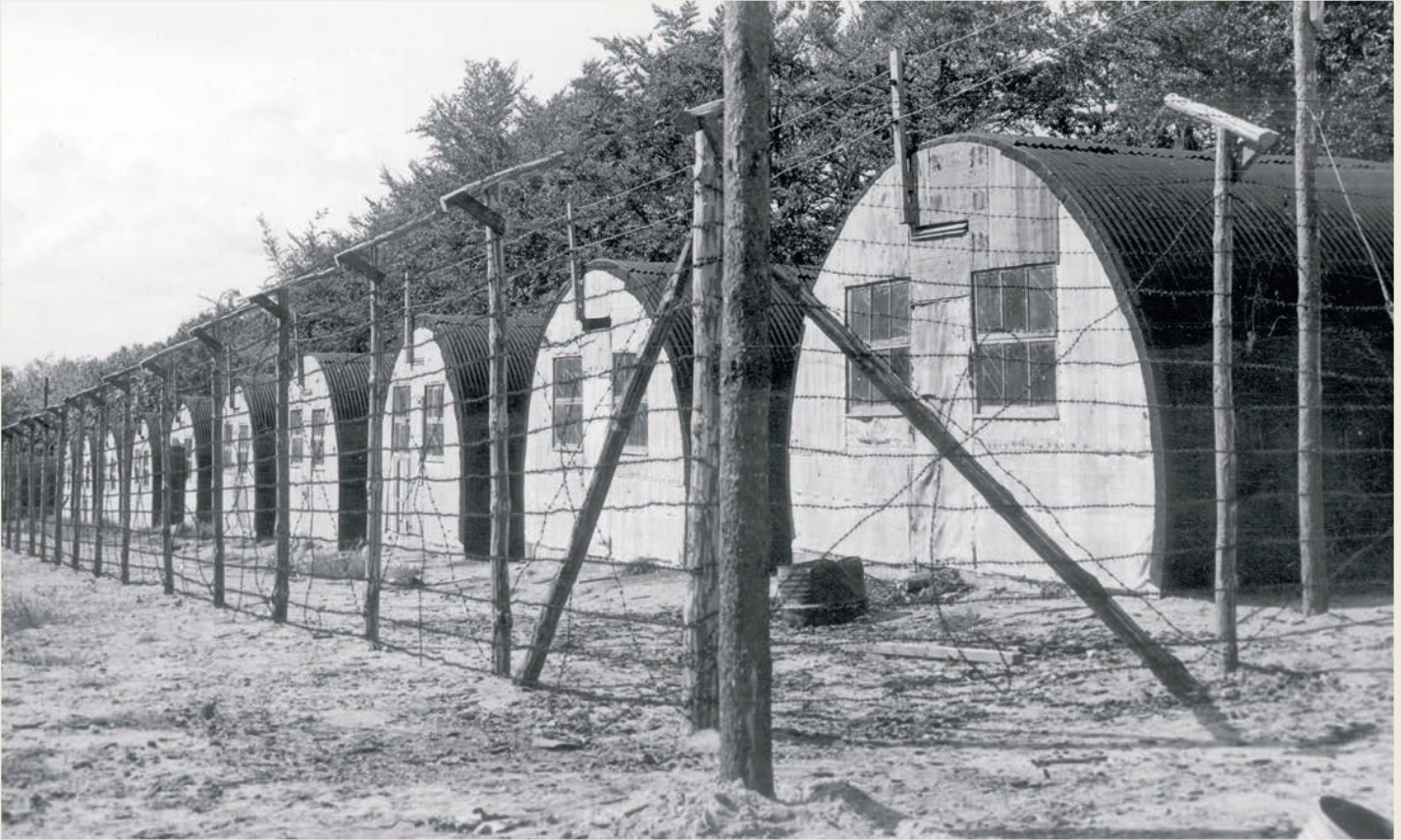
Alle hier genoemde websites vind je als links op de website van de Historische Vereniging Westerwolde. Vanaf daar kun je eenvoudig doorklikken. ■

MOW
MUSEUM WESTERWOLDE

Dit artikel wordt u aangeboden door het MOW, www.hetmow.nl

Ouderen behoren tot de snelst groeiende groep social mediagebruikers in Nederland. Inmiddels is zesenzeventig procent van de ondervraagde 75-plussers ook sociaal online. Vijf jaar eerder was dat nog veertig procent. Bron CBS, 2020. Foto: Andrea Piacquadio.

Interneringskamp Mariënbosch te Nijmegen. Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad/Anefo/T.J. van Haren Noman.

Op transport naar interneringskamp Mariënbosch

De uitzetting van Duitse burgers uit Nederland na de oorlog

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog besloot de Nederlandse regering inwoners van Nederland met de Duitse nationaliteit naar hun vaderland uit te wijzen. Zij dienden in interneringskampen ondergebracht te worden om van daaruit naar Duitsland te worden uitgezet. Deze operatie kreeg de naam *Black Tulip*. Ook de familie Wünker uit Wedde kreeg hiermee te maken. Fritz Wünker vertelt aan Tjarko van Dijk wat voor indruk deze operatie op hem als kind maakte en wat dit allemaal betekende voor het gezin waarin hij opgroeide. Het interview wordt voorafgegaan door een inleiding over *Black Tulip*.

door Tjarko van Dijk

Café Heising in Wedderveer waar de ouders van Fritz Wünker elkaar vermoedelijk ontmoetten tijdens een dansavond begin jaren dertig. Acrylschilderij van Geert Schreuder, juni 2020.

Operatie Black Tulip

Tegen het einde van de oorlog ontwikkelde de Nederlandse regering plannen om in Nederland woonachtige personen met de Duitse nationaliteit het land uit te zetten. Geschat werd dat het daarbij om 20.000 tot 25.000 personen ging. Aanvankelijk bestond hierover nog weinig duidelijkheid, maar op 1 oktober 1945, vier maanden na de bevrijding, werd dit plan geconcretiseerd in de

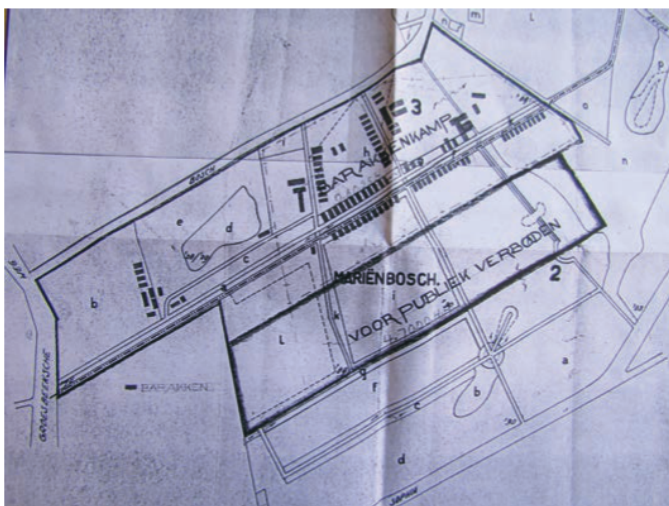
zogenoemde Vreemdelingencirculaire. In dit document werd bepaald dat wie in Nederland woonde, maar de Duitse nationaliteit had, het land diende te verlaten. Daar werden wel uitzonderingen op gemaakt. Deze werden evenwel steeds weer aangepast en vervolgens ook weer willekeurig uitgevoerd door de dienst die daarmee belast werd: de Rijksvreemdelingendienst. Vanaf het begin kwam er niet veel terecht van deze →

maatregelen. Er was geen plaats in Nederland om Duitsers die uitgezet moesten worden te internen. Bovendien wilden de geallieerde bezettingsautoriteiten in Duitsland helemaal niet meewerken. Zij hadden geen behoefte aan nog meer mensen in een verwoest land waar al zoveel vluchtelingen waren en waar nauwelijks genoeg voedsel voor de bevolking was. Voorlopig gebeurde er daarom niets.

Op 10 september 1946 veranderde dat. Toen startte de regering de operatie Black Tulip, die tot doel had om vijftienduizend Rijksduitsers uit Nederland naar Duitsland uit te zetten. Er was door de Nederlandse autoriteiten inmiddels een interneringskamp ingericht bij Nijmegen, dat de naam Mariënbosch had gekregen. Het was beschikbaar gekomen door het vertrek van Canadese militairen die daar tot dan toe gehuisvest waren. Hier wilde de regering in Nederland woonachtige Rijksduitsers opsluiten om hen van daaruit naar Duitsland uit te zetten.

Avegoor

Op 10 september 1946 ging de operatie in meerdere plaatsen van start. In Amsterdam werden in alle vroegte Duitse inwoners van hun bed gelicht en via verschillende politiebureaus naar Nijmegen getransporteerd. Ze mochten slechts het hoogstnoodzakelijke meenemen: een lepel, een vork, een mes, een paar dekens en niet meer dan 50 gulden per volwassene. Hun huizen en de rest van hun bezittingen werden in beslag genomen en ondergebracht in de depots van het Nederlands Beheersinstituut. Al spoedig zat het kamp Mariënbosch vol. Er kwam een tweede kamp bij: Avegoor in Ellecom. Maar ook dat liep al snel vol. De oorzaak was de stagnatie van de uitzettingen naar Duitsland. De geallieerde bezettingsautoriteiten in Duitsland toonden ook in 1946 nog steeds niet veel bereidheid om aan de uitzettingen mee te werken. Redenen waren de grote aantallen vluchtelingen waarmee zij te maken hadden en het tekort aan voedsel en huizen. De arrestaties moesten

Plattegrond van het interneringskamp Mariënbosch.
Collectie Fam. Wünker.

dan ook voorlopig stopgezet worden. Pas in het voorjaar van 1947 kwamen de uitzettingen enigszins op gang, waardoor er in Nederland opnieuw inwoners met de Duitse nationaliteit geïnterneerd konden worden. Geleidelijk begon er in de loop van 1947 kritiek te komen op de willekeurige wijze waarop de operatie Black Tulip werd uitgevoerd. Hierdoor waren de geïnterneerden in de praktijk rechteloos. Deze kritiek werd steeds heftiger. In 1947 culmineerde de kritiek in een telegram, dat door de gezaghebbende kardinaal De Jong aan de regering werd gestuurd. Hierin veroordeelde hij het uitzettingsbeleid scherp en drong hij aan op volledige stopzetting ervan. Ondertussen bleven de uitzettingen traag verlopen. In het najaar van 1947 werden daarom veel geïnterneerden uit Mariënbosch naar huis gestuurd. Het kamp was niet geschikt meer voor een verblijf gedurende de wintermaanden. Zij kregen te horen, dat zij pas het volgende jaar uitgezet zouden worden. Weliswaar verkeerden zij toen niet meer in gevangenschap, maar huisvesting was er voor hen niet. Hun huizen en inboedels waren immers inmiddels in beslag genomen.

De gezaghebbende kardinaal De Jong veroordeelde het uitzettingsbeleid scherp en stuurde een telegram naar de regering waarin hij aandrang op volledige stopzetting ervan

Operatie beëindigd

In 1948 bleef het uitzettingsbeleid uiterst moeizaam verlopen en de politieke steun hiervoor brokkelde steeds verder af. Eind 1948 besloot de Nederlandse regering de operatie te beëindigen. Op 1 november 1948 werden de laatste 130 personen die in Mariënbosch en Avegoor geïnterneerd waren naar huis gestuurd. De kampen werden hierna gesloten. In de twee jaar dat deze operatie had geduurd, waren er 3500 inwoners van Nederland met de Duitse nationaliteit naar Duitsland uitgezet.¹

1) Voor informatie over de operatie *Black Tulip* is gebruik gemaakt van:

J. Sintemaartensdijk, Y. Nijland, *Operatie Black Tulip*. Amsterdam 2009.

Documentaire *Andere Tijden*, aflevering 419 van 13 maart 2014. *De operatie Black Tulip*.
www.anderetijden.nl/aflevering/419/Black-Tulip.

Interview

Fritz Wünker: 'Als je met de ogen van nu kijkt, denk je: Hoe heeft dit kunnen gebeuren?'

Fritz Wünker, je bent geboren in Wedderveer, maar je had de Duitse nationaliteit. Hoe kwam dat?

"Ik ben op 12 december 1942 in Wedderveer geboren. Ik was het vierde kind in het gezin van Hinrich Wünker en Jacoba Wünker-Tjabbes. Mijn moeder was Nederlandse en kwam uit Wedde, maar mijn vader had de Duitse nationaliteit. Door zijn huwelijk met mijn moeder kreeg zij de Duitse nationaliteit en wij als kinderen later dus ook. Hij was geboren in Hude bij Oldenburg op 27 juni 1903 en van beroep was hij landbouwer. In Hude had hij een varkensmesterij, maar op een gegeven moment ging het niet goed met zijn bedrijf en besloot hij naar de Verenigde Staten te emigreren. Daar vond hij werk bij een Duitse boer."

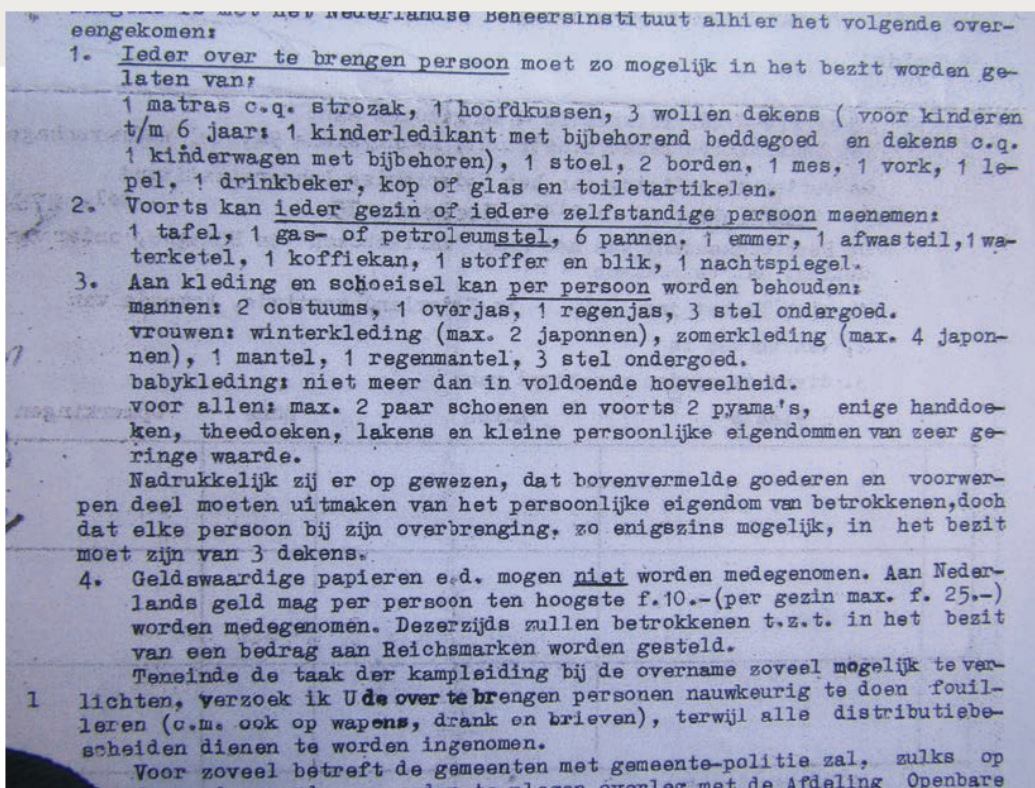
Weet je nog in welk jaar hij naar Amerika is gegaan?

"Dat moet ergens in 1929 geweest zijn. Maar lang is hij daar niet geweest. Hij kon er niet aarden en na ongeveer twee jaar ging hij weer terug naar Europa. Hij voer in 1931 terug op het schip de *Nieuw Amsterdam* dat Rotterdam als bestemming had. Aan boord van dat schip ontmoette hij een Nederlander afkomstig uit Winschoten. Aan hem vroeg hij of er

in Nederland werk was voor een landbouwer. Die man zei hem toen, dat hij een boerderij had in de buurt van Winschoten en dat hij wel bij hem zou kunnen werken. Zo kwam mijn vader bij hem op de boerderij terecht en op enig moment heeft hij toen mijn moeder Jacoba Tjabbes ontmoet. Zij was geboren in Wedde op 10 december 1911. Ik denk dat zij elkaar ontmoet hebben bij het dansen in Wedderveer bij café Heising. Het was al snel dik aan tussen die twee en op 29 juni 1932 zijn zij getrouwd. Zij zijn toen bij mijn opa en oma ingetrokken. Die hadden een dubbelhuis in De Morige."

Werkte jouw vader toen nog op die boerderij bij Winschoten?

"Nee, hij was toen al weer voor zichzelf begonnen en had een kleine varkensmesterij opgezet. Bij de familie Nuus uit Wedderveer had hij hiervoor ruimte gevonden. Die varkensmesterij werd stapje voor stapje groter, maar op een gegeven moment kwam de klad in de vleesprijzen en waren de varkens niks meer waard. Toen brak de oorlog uit. Omdat hij inmiddels van de varkensmesterij niet meer kon leven, werd hij als werkzoekende door het arbeidsbureau in december 1940 tewerk gesteld bij de Duitse spoorwegen in het →

Passage uit de brief van 12 augustus 1947 van de Rijksvreemdelingendienst waarin opdracht gegeven wordt de familie Wünker over te brengen naar Mariënbosch te Nijmegen. Collectie Fam. Wünker.

Trouwfoto van Hinrich Wünker en Jacoba Wünker-Tjabbes, op 29 juni 1932. Collectie Fam. Wünker.

district Weener. In de praktijk betekende dit dat hij in Nieuweschans en Winschoten werkte. Hij had bij het uitbreken van de oorlog nog steeds de Duitse nationaliteit. Voor de oorlog had hij zich nooit met zijn nationaliteit bezig gehouden. Het was voor de oorlog ook helemaal geen probleem om in Nederland de Duitse nationaliteit te hebben. Daar kwam nog bij dat het ook geld kostte om tot Nederlander genaturaliseerd te worden en breed had hij het niet.”

En hoe ging het toen verder in de oorlog?

“Hij bleef gewoon bij de spoorwegen werken. Met politiek hield hij zich niet bezig. Dat had hij nooit gedaan. Hij hielp wel mensen als ze een keer ergens om verlegen zaten. Dat kon hij door zijn werk wel regelen.”

Kun je daar een voorbeeld van geven?

“Nou, als er wagons met kolen aankwamen in Winschoten, dan bleven er na het lossen van die wagons restanten kolen over. Als mensen dan kolen nodig hadden, zei hij tegen hen: ‘Haal ze er maar uit hoor’. Dat mocht niet, maar dan hadden zij weer brandstof. Ik hoorde dat later van mensen die in die

‘Ze hebben maar wat data ingevuld om te verhullen dat het om fusillieren was gegaan’

tijd de fietsenstalling in Winschoten beheerden. Bijna aan het einde van de oorlog in maart 1945, kreeg mijn vader, omdat hij nog steeds de Duitse nationaliteit had, een oproep voor de Wehrmacht. Daarover hoorde ik later dat hij mogelijkheden genoeg heeft gehad om onder te duiken. Er waren mensen die zeiden: ‘Kom maar bij mij. De oorlog is toch zo afgelopen. De Russen en de Amerikanen staan daarginder al.’ Maar toen zei hij: ‘Nee dat doe ik niet. Ik wil mijn gezin niet in gevaar brengen.’ Dus toen is hij toch gegaan. Eerst naar Berlijn en van daar is hij vervolgens op transport gezet richting Tsjechoslowakije. Daar is hij overleden in juni 1945.”

Dus heel kort na het einde van de oorlog. Zat hij toen in een krijgsgevangenkamp?

“Ja hij zat in een krijgsgevangenkamp van de Russen in Pacov in Tsjechoslowakije. Later kregen wij te horen dat hij door ziekte in het kamp was overleden, door ondervoeding en buikloop. Maar ik geloof dat niet. Ik denk dat de krijgsgevangenen gefusilleerd zijn. Maar dat wilden ze niet zeggen daar in Tsjechië. Maar ik heb altijd dat vermoeden gehad: ze hebben maar wat data ingevuld om te verhullen dat het om fusillieren was gegaan.”

En wat hoorde jouw moeder over hem?

“Nou eerst helemaal niets. Zij kreeg pas eind 1946 bericht van het Nederlandse Rode Kruis dat hij daar overleden was. Al die tijd heeft zij daarover in onzekerheid geleefd, terwijl zij alleen verder moest met vier kinderen. Zij heeft als een paard voor ons gewerkt.”

En dan krijgt zij in augustus 1947 plotseling te horen, dat zij en haar kinderen naar Duitsland uitgezet zullen worden. Wat was er aan de hand?

“Op 12 augustus 1947 kreeg de politie in Wedde van de Rijksvreemdelingendienst in Den Haag de opdracht mijn moeder met ons - de vier kinderen - op 19 augustus over te brengen naar kamp Mariënbosch bij Nijmegen. Wij moesten naar Duitsland uitgezet worden. De reden was dat de regering na de oorlog had bepaald dat er geen Rijksduitsers meer in Nederland mochten wonen. Door haar huwelijk destijds met mijn vader had zij de Duitse nationaliteit gekregen en wij, de kinderen, dus ook. In de opdrachtbrief stond ook dat haar woning ontruimd moest worden en dat haar eigendommen in beslag genomen moesten worden. Toen werden wij op transport gezet op een vrachtwagen. Dat herinner

ik mij nog goed ook al was ik toen maar ruim vier jaar oud. Er was ook een politieman bij die ons naar het kamp moest begeleiden. Hij heette Broesder en ik herinner mij dat hij de hele weg vloekte. Dat maakte indruk op mij als kind. Hij vloekte, begreep ik later, omdat hij het er niet mee eens was dat wij weg moesten. En zo kwamen wij bij dat kamp aan. Ik herinner mij dat daar allemaal nissenhutten waren waarin wij sliepen.

Toch vond ik het helemaal niet erg als kind. Als kind beleef je de dingen heel anders. Ik vond die rit in de vrachtauto reuzespannend en in het kamp was een groot grasveld waar je met andere kinderen kon spelen. En er was ook iemand daar die een grote vlieger had. Ik vond dat prachtig.”

Hoe ging het toen verder?

“Nou, wij zijn niet uitgezet en ook niet lang in Mariënbosch gebleven. Na tien dagen mochten wij al weer terug naar huis. Ik weet niet waarom dat besloten werd en ook niet door wie. Echt naar huis konden wij niet, want ons huis en onze spullen waren nog in beslag genomen. Die bezittingen lagen ergens in een depot. Wij zijn toen naar het huis van opa en oma gegaan. Uiteindelijk heeft mijn moeder later haar huis en haar bezittingen weer teruggekregen. Diverse mensen in Wedde hebben zich daarvoor destijds ingezet, onder meer de oud-commandant in Wedde van de Binnenlandse Strijdkrachten J. van Veenen en de toenmalige burgemeester van Wedde, B. Nauta. Zij verklaarden allemaal dat er op mijn moeder niets aan te merken viel tijdens de oorlog. Hetzelfde gold voor mijn vader. Dat heeft mijn oudste zus nog allemaal uitgezocht in het Nationaal Archief in Den Haag. Van de zorgen die mijn moeder ongetwijfeld moet hebben gehad, toen haar dit allemaal overkwam,

heb ik als kind niet veel meegekregen. Gek genoeg heb ik van de terugweg uit Mariënbosch ook geen heldere beelden meer, terwijl ik mij de heenweg goed kan herinneren.”

Hoe keek jouw moeder later terug op deze gebeurtenissen?

“Ze was ruimdenkend en niet haatdragend, maar ze had hierdoor wel, laten we maar zeggen veel mensenkennis gekregen, over op wie je kon rekenen en op wie niet. Ze heeft altijd voor haar kinderen moeten vechten en werken, werken, werken om hen goed groot te brengen. Verbitterd was ze niet en later is het ook allemaal weer goed gekomen, maar makkelijk heeft ze het niet gehad.”

En jij hoe kijk jij daar nu op terug?

“Weet je, ik was een klein kind en ook vandaag de dag zie je op tv kleine kinderen spelen in vluchtelingenkampen. Een kind weet niet echt wat er aan de hand is. Als de vader of de moeder er maar bij zijn, dan kunnen zij veel hebben en nog steeds blijven spelen, ook onder moeilijke omstandigheden. Zo is het mij ook vergaan. Ik zag alleen maar wat spannend en leuk was. Ik beleefde alles natuurlijk heel anders dan mijn moeder. Ook na de oorlog toen ik opgroeide in De Morige en op school zat, werd er nooit op een negatieve manier over deze gebeurtenissen gepraat. Ik kan mij dat tenminste niet herinneren. Ik heb in De Morige een gelukkige jeugd gehad. En wat dat uitzettingsbeleid betreft: als je er met de ogen van nu naar kijkt, dan denk je: Hoe heeft dit kunnen gebeuren? Maar ja dat was het Nederland van toen, met de bezettingsjaren net achter zich en zo kan het dan dus gaan. Maar daar moet je niet in blijven steken. Daar moet je doorheen kijken.” ■

Groet uit Wedderveer. (Café Heising)

Café Heising in Wedderveer rond 1915. Collectie Streekhistorisch Centrum Stadskanaal.

Bescherming van cultureel erfgoed in Westerwolde is nobele plicht

Over de dringende noodzaak van een gemeentelijke monumentenlijst

In dit essay bekritiseert Hans ter Heijden de gemeente Westerwolde die weliswaar zegt ons cultureel erfgoed te beschermen, maar niet eens een gemeentelijke monumentenlijst heeft. Die moet er snel komen, want er zijn in Westerwolde al veel te veel karakteristieke en beeldbepalende panden verdwenen.

door Hans ter Heijden

Tijdens mijn studie Nederlands aan de School voor Taal en Letterkunde in Den Haag liet docent-dichter Harry Scholten ons kennis maken met werk van de dichter Willem Barnard, die ook wel schreef onder het pseudoniem Guillaume van der Graft. Behalve dichter was Barnard predikant. Hij was dat ook een periode in Rozendaal bij Arnhem. Toen ik in de jaren zeventig in de Achterhoek woonde en werkte, bezocht ik wel eens een dienst waarin hij voorging. Hij schreef niet alleen gedichten, hij preekte ook als een dichter. De dichter en de dominee vielen bij hem samen. Theologisch en literair redenerend, associërend en improviserend speelde hij op die preekstoel in die mooie kerk met weidse gebaren solotoneel: Poëzie hardop.

‘De martelaren’

Willem Barnard was een zachtaardige man, die ontroerend mooie gedichten schreef, maar ook liedteksten die tijdens kerkdiensten nog steeds gezongen worden. Maar er vloeiden ook ware protestsongs uit zijn pen, zoals *Tegen de ketterij der straaljagers*. Het waren de decennia van de wederopbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog en deze werd vooral in de steden vooraf gegaan door een grote kaalslag. Er vielen hele wijken ten prooi aan de

sloophamer. Het was een bouwkundige oplossing; men bekommerde zich weinig om de sociale problemen, laat staan om de waarde van karakteristieke, beeldbepalende panden, soms zelfs uit de zeventiende en achttiende eeuw. Wethouders wilden hun gemeente vooral opstoten in de vaart der volkeren. En dat deed je naar Amerikaans voorbeeld natuurlijk met grote, strakke kantoorgebouwen en hoge flats die naar de hemel reikten. Naar aanleiding van een krantenbericht, waarin werd vermeld dat drie negentigjarige panden zouden worden gesloopt om plaats te maken voor een kantoorgebouw met onderin winkels, schreef Willem Barnard in 1975 het gedicht *De martelaren*, met onder meer de volgende versregels: “Drie onbenullige huizen / waar niemand op had gelet / worden monumentaal / omdat op die plek een flat / als een vuist gaat verrijzen, / een vloek in een stenen taal. (. . .) overal neemt het kwaad de technische overhand; / elke stad wordt een hoer, een slavin van de stille verkrachter / Bulldozer Cijferbrein, / die machine van haat / jegens al wat ouder is, zachter: / moeder en aarde en zaad, / geduld, tijd om te zijn.”

Boerderettes

In mijn geboortestad Utrecht was ik er getuige van dat projectontwikkelaars ten behoeve van winkelcentrum

Hoog Catharijne de fraaie stationswijk met de grond gelijk maakten, met als dieptepunt de sloop van het schitterende Jugendstilgebouw 'De Utrecht' van de gelijknamige levensverzekeringsmaatschappij. Maar ook elders was men in de ban van het moderne, strakke, eenvormige bouwen. De provincie Groningen vormde geen uitzondering. Opvallend is wel dat in veel dorpen op het Hogeland relatief veel beeldbepalende en karakteristieke gebouwen gespaard zijn gebleven, al delven vele daarvan nu door aardbevingsschade alsnog het onderspit. In Westerwolde worden nogal wat dorpsgezichten gedomineerd door 'witte schimmel', de term waar ook vaak nieuwbouwwijken mee worden aangeduid. Als je dan op oude foto's ziet hoe het was, schieten de tranen je in de ogen en schud je meewarig en met ingehouden woede het hoofd. Hoe is het mogelijk dat zulke pareltjes, die veel 'onbenullige huizen' onmiskenbaar waren, vervangen zijn door vaak strakke, saaie, identiteitsloze 'nette' doorzonwoningen en 'boerderettes'? Soms was er misschien wel eens sprake van krotwoningen en was er met de beste wil van de wereld geen eer meer aan te behalen en moest de sloophamer wel z'n werk doen. Maar was er dan geen enkele instantie die erop toezag dat er qua bouwstijl een redelijk alternatief voor de gesloopte woning werd gebouwd?

Je wilt toch niet dat er een 'vloek in een stenen taal' voor in de plaats komt?

Monumenten

De roep om onvervangbare monumenten, maar ook beeldbepalende en karakteristieke panden te beschermen werd steeds groter. In Westerwolde hebben we inmiddels drie (van rijkswege) *beschermde dorpsgezichten*: Bellingwolde, Bourtange en Oudeschans en 131 *rijksmonumenten*, bijvoorbeeld het Museumklooster in Ter Apel, de hervormde pastorie aan de Hoofdweg 223 in Bellingwolde, de schaapskooi in Ter Borg, molen 'De Korenbloem' in Vriescheloo, de burcht in Wedde, de hervormde kerk van Sellingeren en nog veel meer. Terecht maakt de gemeente hier mooie sier mee. Logisch ook, want Westerwolde is een Cittaslowgemeente en heeft dus specifiek oog voor het culturele erfgoed. Ik was dan ook met stomheid geslagen toen ik hoorde dat er geen *gemeentelijke monumentenlijst* bestaat. Bert en Marian van Strien, die van plan waren de schaapskooi in Ter Haar te restaureren en wilden weten of ze voor subsidie in aanmerking kwamen, ontdekten dit pas na veel zoekwerk. Uiterst vreemd ook dat men hier bij de gemeente geen verklaring voor had.¹ →

1) Martijn Klungel, *Plan B voor vervallen schaapskooi*. Website RTV Noord, 6 augustus 2019.

Red de schaapskooi in Ter Haar!

Al vijf jaar proberen Bert (foto) en Marian van Strien uit Ter Haar tevergeefs subsidie te krijgen voor de restauratie van de schaapskooi die voor hun boerderij aan de Sellingerstraat staat. Bert van Strien: "Het gebouw heeft een bijzondere historie. Zo is er een dubbele davidster in een balk gekrast. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zouden er onderduikers hebben gezeten." Bij hun zoektocht naar subsidie kwamen ze er tot hun verbazing uiteindelijk achter dat Westerwolde geen gemeentelijke monumentenlijst heeft. Ze merkten dat als een gebouw niet op zo'n lijst staat, het heel erg moeilijk is om subsidie te krijgen.

Met noodvoorzieningen probeert Van Strien nu te voorkomen dat de schaapskooi van ellende in elkaar stort. Van Strien: "Hopelijk zien de gemeente Westerwolde en andere subsidiegevers snel in dat restauratie dringend noodzakelijk is en komen ze met subsidie over de brug. Anders gaat er weer een uniek stuk cultureel erfgoed verloren". Foto's: André Dümmer.

Opwaarts!

Al veel eerder was er in ieder geval bij de voormalige gemeente Vlagtwedde aanleiding zo'n lijst op te stellen. In 2001 dreigde namelijk het in de Amsterdamse Schoolstijl gebouwde kerkje 'Opwaarts!' in Sellingerbeetse gesloopt te worden. Actieve dorpingen protesteerden en na overleg met het kerkbestuur konden zij het uiteindelijk behouden. Er is nu een stichting die het kerkje onderhoudt en allerlei culturele activiteiten organiseert: exposities, concertjes, lezingen, enz. Fier staat het kerkje nog overeind, als icoon uit vervlogen tijden, maar ook als constructief voorbeeld van een daad van verzet van betrokken dorpsgenoten. Maar een gemeentelijke monumentenlijst? Nee, die is er nog steeds niet.

*Fier staat het kerkje 'Opwaarts!'
in Sellingerbeetse nog overeind,
als icoon uit vervlogen tijden,
maar ook als constructief voorbeeld
van een daad van verzet van
betrokken dorpsgenoten*

Rehoboth

Net als in Sellingerbeetse wilde het kerkbestuur in Bellingwolde vorig jaar een kerkje slopen: 'Rehoboth'. Ook dit was overcompleet geworden en het zou alleen maar geld kosten om het in stand te houden. Het verschil met Sellingerbeetse was dat 'Rehoboth' aan de Hoofdweg staat, een lommerrijke weg, waarbij de hoge, oude bomen als het ware een enorme *berceau* vormen, een weelderige, groene loofgang. Monumentale boerenkathedralen, rentenierswoningen en herenhuizen aan weerszijden vormen het decor. De *redding* van 'Rehoboth' was dat Bellingwolde mede hierdoor destijds van rijkswege het predicaat *beschermd dorpsgezicht* heeft gekregen. Dankzij dit feit kreeg het kerkbestuur geen sloopvergunning. Want 'Rehoboth' mag dan geen rijksmonument zijn, het is een beeldbepalend, karakteristiek godshuisje dat niet alleen deel uitmaakt van het beschermde dorpsgezicht van Bellingwolde, maar vooral ook van de rijke geschiedenis van het dorp. Hier gingen de gereformeerden zondags ter kerke, hier werden ze gedoopt, deden ze belijdenis van hun geloof, trouwden ze en namen ze tijdens een uitvaartdienst afscheid van het aardse bestaan. Het is cultureel erfgoed in optima forma.

Nobele plicht

Elke zichzelf respecterende gemeente met oog voor cultureel erfgoed heeft een gemeentelijke monumentenlijst, opgesteld door een onafhankelijke commissie van deskundigen en bewoners. De roep om zo'n lijst voor Westerwolde wordt steeds groter.

Dankzij de actiebereidheid van inwoners van Sellingerbeetse kon het kerkje 'Opwaarts!' van de sloop worden gered.
Foto: André Dümmer.

Ook het kerkje Rehoboth in Bellingwolde dreigde gesloopt te worden. Omdat het deel uitmaakt van het beschermde dorpsgezicht kon dat worden voorkomen. Het is nog niet bekend welke bestemming het nu krijgt. Foto: André Dümmer.

Niet in de laatste plaats omdat eigenaren van panden die op zo'n lijst staan, veel eerder in aanmerking komen voor subsidie als zij deze willen restaureren. Ook de *Historische Vereniging Westerwolda* heeft hier onlangs een dringend verzoek voor bij de gemeente ingediend. Uit berichten in de media blijkt echter dat de gemeente niet voornemens is zelf zo'n lijst op te stellen, maar dat bewoners zich kunnen melden als ze denken dat hun woning in aanmerking komt om op zo'n lijst vermeld te worden. "Want", zo zegt cultuurwethouder Giny Luth (Gemeentebelangen Westerwolda): "we kiezen heel bewust voor dat vrijwillige karakter, omdat de status van

***Bulldozer Cijferbrein,
die machine van haat
jegens al wat ouder is, zachter:
moeder en aarde en zaad,
geduld, tijd om te zijn.***

**Uit: 'De martelaren',
Willem Barnard**

monument ook nadelen kan opleveren. Een eigenaar is dan vaak niet meer vrij om alles te doen met het gebouw".² Nee, natuurlijk niet, want dat is ook niet de bedoeling! Anders kan hij het zoveelste pareltje in de gemeente om zeep helpen door er een wanstaltig 'moderne' en vooral strakke gevel voor te zetten. Want dan is het weer 'netjes'... Of mag hij het pand slopen en vervangen door een cataloguswoning, waar er zomaar dertien van in een dozijn gaan. Je wilt toch niet dat er een 'vloek in een stenen taal' voor in de plaats komt?

Er valt nog een wereld te winnen als het om de bescherming van cultureel erfgoed in de gemeente Westerwolda gaat. Ik zou tegen de bestuurders willen zeggen: Aan de slag! Het is uw nobele plicht. ■

Literatuur en links

Willem Barnard, *Oude & nieuwe gedichten*, Haarlem 1975.
Eenheid en verscheidenheid. Een zoektocht naar een integrale cultuurhistorische waardstelling van het materiële erfgoed.
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juni 2014.

www.monumenten.nl

www.cultureelerfgoed.nl

Reacties zijn welkom: ter.heijden.hans@gmail.com

2) Marcel Looden, *Westerwolda krijgt op verzoek van de inwoners een lijst voor bijzondere gebouwen*, Dagblad van het Noorden, 6 januari 2020.

Uit de Westerwoldse familie- geschiedenis van Hans Thedinga

Hans Thedinga woont al bijna zijn hele leven in Emmen, waar hij samen met zijn broer de Fordgarage voortzette van zijn vader en oom. Die was opgericht door zijn opa Johannes Thedinga, geboren 11 april 1881 te Vriescheloo, als zoon van de smid Berend Alberts Thedinga. Zijn roots liggen dus in Westerwolde en daarom werd hij via secretaris mevrouw Hiskes al in 1983 lid van de Vereniging voor Genealogie en Historie Westerwolde, de voorloper van de huidige Historische Vereniging. Beide wereldoorlogen - en de periode daartussen - speelden in zijn familie een belangrijke rol. Sandra de Regt noteerde zijn verhaal.

door Sandra de Regt

Lammert Jan Vos en Lientje Timmer op 8 juni 1917

Op 28 juli 1914 breekt de Eerste Wereldoorlog uit. Deze duurde vier jaar. Het was een roerige periode. Nederland bleef neutraal, maar het leger werd wel gemobiliseerd. Gebeurtenissen die tijdens die mobilisatie in Westerwolde plaatsvonden, waren voor Hans Thedinga uiterst belangrijk. Sterker nog, als deze niet hadden plaatsgevonden, was hij er helemaal niet geweest en had hij dit verhaal niet kunnen vertellen.

Liefde ten tijde van oorlog

Tijdens de mobilisatie in Bourtange, leert een van de soldaten een jong meisje uit de omgeving kennen. Zijn

naam was Lammert Jan Vos uit Voorst, geboren op 17 juli 1894. Hij leerde Lientje Timmer uit Sellingen kennen. Zij was geboren op 19 december 1892. “Haar ouders hadden daar een boerderij annex café”, vertelt Hans. Liefde zegeviert zelfs in de meest duistere tijden van oorlog. “Ze kregen verkering en trouwden in Vlagtwedde. Daarna gingen ze in Bourtange wonen”, voegt hij eraan toe.

*‘Liefde zegeviert zelfs in de meest
duistere tijden van oorlog’*

Mobilisatie in Bourtange

Uit dit huwelijk werd op 1 november 1917 Lena Anna Vos geboren. Zij werd later de moeder van Hans. “Het einde van de mobilisatie zal voor haar wel vastgelegd zijn op de gevoelige plaat”, vertelt hij en doelt op een zwart-witfoto van een groep mannen in uniform. “Het zal ongeveer 100 jaar geleden zijn dat de foto gemaakt werd. De foto komt uit het album van mijn moeder Lena Anna en heeft als onderschrift: ‘Mobilisatie Bourtange’.”

Hans Thedinga vervolgt: “De naam en het nummer van dit detachement in Bourtange zijn mij niet bekend. Ik heb opa Vos er ook nooit over horen vertellen. Op de tweede rij van onderen zie je opa Vos zitten, met de armen over elkaar. Het staande meisje met knuffel is mijn moeder Lena Anna. De anderen zijn mij onbekend.” Thedinga valt

nog een aantal andere dingen op aan deze foto. "Behalve nog een kleine rakker in het midden, valt op dat er veel rokers zijn. En het houten mannetje midden onder, en midden boven de soldaat met kip of haan." We vragen ons af of dit misschien mascottes waren.

Na de mobilisatie: onderwijs

Na de mobilisatie kwam Lammert Jan Vos als onderwijzer op verschillende plaatsen in het land terecht. "Na het behalen van diverse aktes ging opa Vos lesgeven op de ULO (Uitgebreid Lager Onderwijs) in Ter Apel als leraar Nederlands en Engels. "Directeur was toen de heer Liefhebber", vertelt Hans. De ULO-school werd in gebruik genomen rond 1920 en stond aan de zuidzijde van de Heemker-Akkerstraat. Op deze plaats bevindt zich nu ongeveer de brandweerkazerne. Jan Liefhebber, veertig jaar na zijn overlijden nog steeds een bekende naam in Ter Apel, was maar liefst 23 jaar hoofd van de school. Toen in 1955 het schoolgebouw te klein werd, werd besloten om de ULO voort te zetten in een gebouw op de Bentlagestraat. Tevens was opa Vos directeur van de Handels Avond School in Ter Apel en bekleedde hij diverse functies in het verenigingsleven.

'Het einde van de mobilisatie zal voor haar wel vastgelegd zijn op de gevoelige plaat'

Wonen in Ter Apel

De familie Vos woonde ook in Ter Apel. Hans Thedinga: "Aan de Stationsstraat naast de familie Lamfers. Die hadden een bakkerij op de Hoofdkade, later beter bekend onder de naam bakker Bruinsma. In de straat stond ook de busgarage van de bekende firma Bergman". Deze autodienst werd opgericht op 1 mei 1932. De eerste bussen reden tussen Ter Apel en Stadskanaal. De reis duurde een uur. Ook was er een lijn Ter Apel – Emmen, waar Hans meermalen gebruik van gemaakt heeft om bij opa en oma op bezoek te gaan. Eens, tegen Sinterklaastijd stapten bij het 1e Kruisdiep een Sint met Piet in de bus tot grote vreugde van de passagiers. Ze gingen ook nog zingen. Maar even verder op bij het 3e Kruisdiep stonden nog een Sint met Piet! Deze werden door de chauffeur voorbij gereden tot nog grotere hilariteit van de busreizigers. Hans, nog vol in het geloof, heeft dat toen niet begrepen.

Tegenover het huis van de familie stond de garage Wolbers. Hij kan zich nog goed herinneren dat zoon Koos automonteur was en vader taxichauffeur. Ze maakten ritten met schippers uit het Duitse Haren naar Nederlandse havens. "Iets verderop was de grote hal van Hekman Transport. Daar schuin tegenover stond de oude ULO van opa. Nog verder noordwaarts, voorbij het station, lag 'Moekesgat'. Een groot natuurbad met badmeester Geert Fietje. Hier kon je heerlijk zwemmen en zelfs roeien, zo groot was het daar!", vertelt Hans vol enthousiasme. →

Mobilisatie in Bourtagne tijdens de herfst van 1918: zittend de tweede van links Lammert Jan Vos en vooraan staand in het witte jurkje Lena Anna Vos.

Groet uit Sellingen.

Lientje Timmer met haar fiets op de Dorpsstraat in Sellingen. Voor de woning (rechts) haar moeder Leentje Timmer-de Jonge.

Het gezin Opa en Oma Vos (foto genomen op 11 september 1938 in Ter Apel). Van links naar rechts: zoon Jan Harm, Lammert Jan Vos, zoon Harm Jan, dochter Lena Anna en Lientje Timmer.

Lientje Timmer (midden) met haar broers Harm, Salmon en Jacob

Tweede Wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog, die in Nederland begon in 1940, trouwde de moeder van Hans, Lena Anna, dochter van Lientje Timmer, gaf op 27 januari 1944 in Sellingen het ja-woord aan Forddealer Albertus Thedinga uit Emmen. "Uit dit huwelijk ben ik, Johannes, op 19 oktober als eerste kind geboren". Ook dit huwelijk werd voltrokken in oorlogstijd, maar dit maal bleef Nederland niet buiten schot. "Op de auto's lagen gasflessen door het te kort aan benzine. Ook waren de koplampen geblindeerd, zoals te zien op de foto."

Verplichte verduisteringsmaatregelen werden gedurende de bezetting in Nederland in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers ingevoerd. Deze maatregelen voorkwamen dat de geallieerde bommenwerpers hun weg naar Duitsland zouden vinden. Burgers waren verplicht om ramen af te schermen met zwarte verf of zwart papier. Ook straatverlichting werd niet meer ontstoken en lampen van auto's en fietsen mochten maar weinig licht uitstralen. Ook was er 's avonds na acht uur zogenaamd spertijd, dan mocht je niet meer de straat op.

Na de oorlog

"Na de HBS in Emmen kwam ik voor mijn dienstplicht bij de cavalerie, huzaren van Sytsema, lichting 1964-2 in Amersfoort en paraat in 't Harde" vertelt Hans. "Daarna heb ik de HTS-autoschool gedaan in Apeldoorn. In 1970 kwam ik in onze garage werken, waar mijn jongere broer Jan, die niet in militaire dienst hoefde, reeds onder commando van onze vader de autoafdeling leidde." Hans kreeg daarnaast ook de tractorafdeling onder zijn hoede. In september 1980 verhuisde het bedrijf uit het centrum van Emmen naar de rand van het industrieterrein. "Toen Ford Motor Company eind 1997 wereldwijd zijn tractorbusiness verkocht aan FIAT werd onze tractorafdeling opgeheven en ben ik verder gegaan in onderdelen voor Ford Veteranen. Tot op heden. De autozaak is in 2000 overgegaan naar de Mazda dealer, maar het Shell benzine station staat er nog." ■

Familie Vos op de Stationsstraat met een Ford Taunus P3 (banaan of badkuip) in Ter Apel in juni 1963. Van links naar rechts: Lammert Jan Vos, Lena Anna en Lientje Timmer.

Stationsstraat Ter Apel 1944. Op de auto ligt een gasfles door het tekort aan brandstof. De koplampen zijn geblindeerd.

Het portret van Jacobus Heres

door Tjarko van Dijk

Twintig jaar geleden ontving het MOW | Museum Westerwolde van de heer J.W. van Hoorn uit Oosterbeek een fraai portret van de landbouwer **Jacobus Heres** uit Oudeschans, geschilderd door de Groningse schilder Kornelis Douwes Teenstra (1813-1873). Jacobus Heres leefde van 1768 tot 1835 en was een veelzijdig man. Hij was landbouwer in Oudeschans en ook nog landmeetkundige, vestingbouwkundige en bestuurder. In die laatste hoedanigheid speelde hij een belangrijke rol in de woelige jaren van de 'Franse Tijd' als maire van Bellingwolde vanaf 1811. Maire was in deze periode de Franse aanduiding van de bestuurlijke functie van burgemeester. Na de verdrijving van de Fransen en het tot stand komen van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 bleef hij onder de benamingen van aanvankelijk schout en daarna burgemeester deze functie uitoefenen in de gemeente Bellingwolde.

Jacobus Heres is daarmee een typerende vertegenwoordiger van een lokale bestuurlijke elite, die naar voren kwam in de Franse tijd, maar die ook nadat de Fransen weer verdreven waren gedurende vele jaren deze positie in Westerwolde bleef innemen.

Portret van Jacobus Heres (1768-1835): maire, schout en burgemeester van de gemeente Bellingwolde in de jaren 1811-1835. Schilderij K.D. Teenstra 1813-1873. Collectie het MOW | Museum Westerwolde. Foto: het MOW.

Zuil op het graf van Jacobus Heres in Oudeschans. Foto: G.W. van Dijk-Uiterwijk.

Overzichtsfoto van het gedeelte van het kerkhof in Oudeschans waar Jacobus Heres is begraven. Foto: G.W. van Dijk-Uiterwijk.

Terugblik

Jubileumjaar 2020

75 jaar Vrijheid en 40 jaar Historische Vereniging Westerwolde

Het was in de dagen rond 4 en 5 mei, dat ik mijn gedachten liet gaan over het 40-jarige jubileum van onze vereniging. Ik was van plan om op grond van een dwarsdoorsnede van de oude jaargangen van ons tijdschrift de ontwikkelingsgang van de vereniging te beschrijven. Wat mij opviel aan de bijdragen van het eerste uur was de grote persoonlijke betrokkenheid bij de historische onderwerpen die de revue passeerden. De scribenten schreven vaak over onderwerpen die dicht bij hun eigen familiegeschiedenis, omgeving of persoonlijke interesses stonden. Het boeide mij om te lezen hoe cultuurhistorisch 'Westerwolde' verweven is met ons persoonlijke verhaal, in welke vorm dan ook. Het leek me passend om deze lijn in deze bijdrage voort te zetten.

door Jochem G. Abbes, voorzitter Historische Vereniging Westerwolde

Onze veertigjarige vereniging heeft vanaf 1980 een eigen tijdschrift dat met de tijd mee gegaan is. Covers uit 1984, 1994, 1999, 2006, 2014 en 2019. Foto Geert Volders.

In de afgelopen weken van april en mei dacht ik ook vaak aan mijn familie en mijn directe woonomgeving in de week van 8 t/m 15 april 1945, de week van de bevrijding van Westerwolde, dit jaar 75 jaar geleden. Terwijl het jaarlijkse wonder van de ontluikende natuur nu in een stille wereld werd beleefd, veranderde de directe woonomgeving van mijn familie in die dagen in een hels oorlogslagveld. Op onze boerderij aan de Bisschopsweg bij Bourtange woonden destijds Hanne, Roelf, Hanna en Jantje Hiddes, vier ongehuwde broers en zussen van mijn grootvader Geert Hiddes. Oom Hanne (Hans) deed samen met mijn grootvader de boerderij, oom Roelf was controleur bij de gemeente en later kassier van de Boerenleenbank in Bourtange en tante Hanna (Hannie) en tante Jantje deden het huishouden.

Frontlinie

Toen de geallieerden steeds verder richting Oost-Groningen trokken, keken velen met spanning uit naar de dingen die zouden komen. Maar bij

Het huis van de familie Hiddes aan de Bisschopsweg. In april 1945 ging deze boerderij in vlammen op. Collectie auteur.

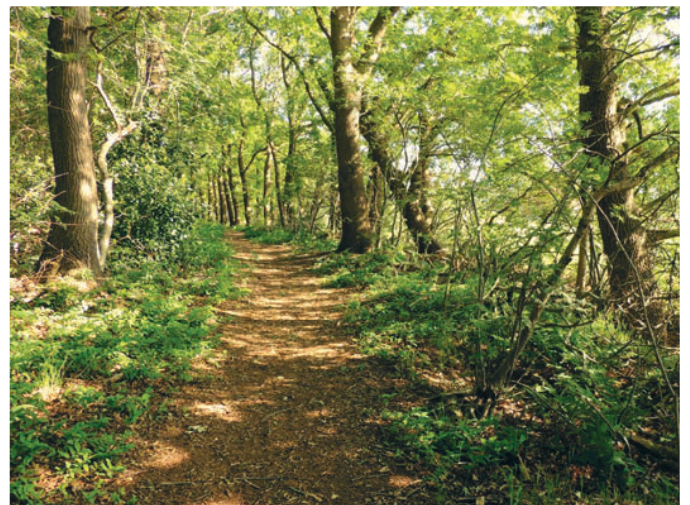
De Linie met zicht op het Abeltjeshuis, waar in 1945 de boerderij van de familie Van Hateren stond. Foto: Simon Abbes (@syaphotographer).

Het boeide mij om te lezen hoe cultuurhistorisch 'Westerwolde' verweven is met ons persoonlijke verhaal

de Bourtangiers groeide ook het besef dat de Duitsers waarschijnlijk heftige weerstand gingen bieden bij de rijksgrens. In de nacht van 1 april verscheen in het grensgebied rond Neurhede een compagnie van de gevreesde Waffen SS, vastbesloten om de 'Reichsgrenze' te verdedigen en eventuele deserteurs aan te pakken. Begin april begonnen terugtrekkende Duitse troepen zich te verschansen langs het Ruiten Aa-kanaal en op 9 april werden alle bruggen in de omgeving van Bourtange opgeblazen. Langs de rijksgrens, in de Linie Abeltjeshuis en het Forst Arenberg ('Duutse Dennebos') werden zware verdedigingslijnes aangelegd, o.a. met luchtartillerie. Het ging voornamelijk om troepen van verschillende Marine Festungs Bataillons, aangevuld met troepen van de Volkssturm en de Hitlerjugend. De buurt langs de Bisschopsweg kwam - net als het ten zuiden van het dorp gelegen De Pallert - precies in het schootsveld te liggen. Mijn oudooms en -tantes heb ik nooit over deze dagen horen praten, maar het moet ze duidelijk zijn geworden dat ze op een zeer gevaarlijke plek woonden.

De aanval op Bourtange

Op 13 april staken troepen van de Eerste Poolse Pantser Divisie onder vijandelijk vuur de provisorisch herstelde Jipsinghuizersluis over en braken heftige gevechten los op Over den Dijk, vooral bij de Hogebrug. Na de weerstand daar te hebben doorbroken, trokken de Polen met tanks en pantserwagens (waaronder 'brenccarriers') met vlammenwerpers richting De Pallert en Bourtange, nu zwaar beschoten door de Duitsers vanuit het Dennebos. Poolse infanteristen bereikten Bourtange, waar vele huizen werden doorzocht op gevluchte Duitsers en de deels gevluchte bevolking werd opgeroepen terug te keren naar hun woningen.

Nog altijd zijn de schuttersputjes in de bosrand zichtbaar. Foto's: Simon Abbes.

De Pallert kwam midden in de vuurlinie te liggen en velen sloegen op de vlucht, dekking zoekende in sloten. Bij het invallen van de duisternis werd het vuren gestaakt en zetten de Poolse troepen zich - onder scherpe bewaking - schrap voor de aanval op de grens die de volgende dag zou beginnen. De Duitsers hadden →

in de nacht van 11 op 12 april vlak bij onze boerderij, voorbij het huis van Geikens, de Bisschopsweg met vliegtuigbommen opgeblazen om een tankgracht te creëren. In de dagen daarna werden mijn oudooms en -tantes en hun buurtgenoten (17 personen) door de Duitsers uit hun woningen verdreven richting de privaatregronden ten noorden van de Soldatendijk. Mijn grootvader vertelde dat de koeien en een paard (dat niet was gevorderd) de stal werden uitgejaagd, terwijl de tantes nog een snelle ronde door het voorhuis maakten om nog wat spullen mee te nemen. Achter de Soldatendijk en De Wacht (de redoute Bakoven) bivakkeerden ze enkele dagen in sloten, afwachting van wat komen zou.

Mijn oudooms en -tantes zagen van achter de Soldatendijk de boerderij met de vrijstaande schuur in vlammen opgaan

De ‘Slag om Abeltjeshuis’

Op zaterdagochtend 14 april werd de aanval op de grens ingezet onder leiding van kolonel Koszutski. De Duitse linies werden bestookt met artillerie- en mitrailleurvuur, waarbij ook vlammenwerpers werden ingezet. De Duitse weerstand was zeer heftig en de kogels vlogen over de hoofden van de vluchtelingen achter de Soldatendijk en op De Wacht. Langzaam rukten de Polen met hun tanks en het overige geschut via de Bisschopsweg richting de grens.

Plotseling werd er vanuit het stookhok naast onze boerderij - waar ook Duitsers zaten (mitrailleurnest) - een Pantzerfaust geworpen naar een van de eerste tanks die de tankgracht passeerde. De tank sloeg in brand en de bemanning probeerde via het luik te ontsnappen. Eén bemanningslid, Joseph Kukla, kwam daarbij om het leven. Volgens verhalen in mijn familie vormde dit incident de directe aanleiding tot de bestorming van de Linie, waarbij carriers met mitrailleurs en vlammenwerpers dwars door de akkerbouwpercelen langs de bosrand scheurden om de vanuit schuttersputten schietende Duitsers aan te vallen. Het was een bloedbad: tientallen jonge Duitsers overleefden de aanval niet en verschillende van hen werden later aangetroffen met kogelgaten in hun voorhoofd. De paniek moet zijn toegeslagen, want door toedoen van een fanatieke SS-officier werden zes vluchtende soldaten voor de bijschuur van het Abeltjeshuis standrechtelijk geëxecuteerd. Ondertussen zagen mijn oudooms en -tantes van achter de Soldatendijk de boerderij met de vrijstaande schuur in vlammen opgaan, net als het Abeltjeshuis van Van Hateren en de naastgelegen woning van Eibergen. Het Poolse dienstbericht van 14 april 1945 vermeldt kort en bondig: “Vijand biedt sterke weerstand: machinegeweren, mortieren, alsmede luchtdoelartillerie uit het bosrayon ten oosten van Pallert, als ook uit het rayon 1 km. ten oosten van Bourtange”. De volgende dag openden de Polen de aanval op de Duitse stellingen bij de Vlagtweddersluis om vervolgens na pittige gevechten

Voor de bijschuur die aan de linkerzijde van de huidige woning stond, werden zes Duitse soldaten door een SS'er gefusilleerd. Foto: Simon Abbes.

via de Stobben Bourtange te bereiken. Daar verenigden zij zich met de daar al aanwezige Poolse troepen en werd het dorp verder ‘gezuiverd’ van gevluchte Duitse soldaten die zich nog niet hadden overgegeven. Vanuit het Poolse hoofdkwartier in Café Borgeld aan het Marktplein werden nu de voorbereidingen getroffen voor de aanval op de Eems.

Terug naar onze jubilerende vereniging

Waar baseer ik dit alles nu op? Familieoverlevering, verhalen van oudere Bourtangiers en andere ooggetuigen zoals Henk Geukes en Frans Zandstra, een historisch verslag van Henk Volders (2009), een filmopname van Roelf Nobbe enz. Net als iedereen in onze vereniging ben ik ook nieuwsgierig naar het (ons) verleden; wat is er gebeurd, waarom is het gebeurd, welke impact heeft het gehad op onze ouders, grootouders, voorouders. Het verleden scherpt ons, het verrijkt ons, het geeft ons inzicht, we vragen ons af wat het groter verband is. Maar ook: wat zegt het over ons zelf als Westerwolders? Hoewel niet helemaal volgens de regels van de professionele geschiedschrijving vragen we ons ook af of we iets van de geschiedenis kunnen leren. Kunnen of mogen we ons zelfs een (moreel) oordeel aanmatigen?

In de eerste jaargangen van ons tijdschrift komt de Tweede Wereldoorlog niet aan bod. Waarschijnlijk omdat de oorlog destijds nog recente geschiedenis was; de ‘eerste’ generatie (tijdgenoten) was nog volop aanwezig. Vorig jaar overleed Edward Szczerbinski, de laatste Pool die mede Bourtange had bevrijd en in 2010 ereburger van de gemeente Vlagtwedde was geworden. Het duurt nog maar even en dan is de generatie tijdgenoten niet meer onder ons en is de Tweede Wereldoorlog echt geschiedenis geworden. Daarom is het belangrijk dat we als vereniging de herinneringen bewaren, documenteren, beschrijven en collectief beleven. Ik hoop dat we als vereniging in de komende jaren met ernst, voortvarendheid en - bovenal - veel genoeg de rijke geschiedenis van onze landstreek in ere houden. ■

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolda

door Geert Volders

Allereerst het belangrijkste: we hopen dat u in goede gezondheid verkeert! Ook in Westerwolda heeft het coronavirus slachtoffers gemaakt. Halverwege maart veranderde ons levenspatroon ingrijpend. Terwijl we tijdens onze bijeenkomst op 7 maart nog stil stonden bij vrijheidsbeperking - of beter gezegd vrijheidsberoving - in oorlogstijd, kregen we een week later te maken met ingrijpende regeringsmaatregelen. Bijna drie maanden later lijkt het land weer voorzichtig open te gaan.

Terugblik ALV 7 maart 2020

De Algemene Ledenvergadering vond traditiegetrouw plaats in d'Ekkelkaamp. Marten Fokkens en Geert Volders werden bij acclamatie opnieuw verkozen als bestuurslid. Reind Krikke had te kennen gegeven zijn werkzaamheden als bestuurslid te moeten beëindigen. Namens de Historische Kring Ter Apel heeft Krikke vanaf 2018 zitting genomen in het bestuur van de HVW. De Kring heeft een opvolger voor hem gevonden in de persoon van Erik Wubs, die al geruime tijd zitting heeft in zowel de Historische Kring als de redactie van Terra Westerwolda. Wubs werd eveneens bij acclamatie verkozen. Dank aan Reind Krikke voor zijn bewezen diensten en aan Erik Wubs die het werk voortzet!

In 2020 herdenken en vieren we dat het 75 jaar geleden is dat de Tweede Wereldoorlog ten einde kwam.

Zodoende dat ds. Geert C. Hovingh uit Zuidlaren was uitgenodigd om tijdens de ALV een lezing te verzorgen over het kerkelijke verzet tijdens de bezetting. Hovingh heeft een database aangelegd met daarin de predikanten die in Nederland actief in verzet kwamen tegen het nazisme. Onder hen de bekende predikanten Reinders (Gereformeerd, Sellingen) en Ader (Hervormd, Nieuw-Beerta) die de oorlog niet overleefden. Mede dankzij inbreng van enkele van onze leden, kwam er meer informatie over de evangelisten te Vledderveen en Wedderheide (de kapel). Na afloop van de lezing werd een hapje en drankje genuttigd vanwege het 40-jarig jubileum van de Historische Vereniging Westerwolda.

Activiteiten

Vanwege het coronavirus moest onze ledenbijeenkomst in juni geannuleerd worden en ook de bestuursvergaderingen en redactievergaderingen konden niet op de gebruikelijke wijze plaats vinden. De excursie die normaal gesproken in september wordt aangeboden is eveneens geannuleerd. Het bestuur acht het niet verantwoord om per bus met een grote groep op pad te gaan, terwijl hier geen noodzaak voor is. We rekenen op uw begrip voor dit besluit. Leden worden uiteraard per mail/post op de hoogte gehouden van eventuele wijzigingen in onze activiteiten.

Voorzitter Jochem Abbes bedankt ds. Geert C. Hovingh voor zijn lezing. Foto: Marten Fokkens.

In het SHC de Oude Stelmakerij in Sellingen - waar zich ook de bibliotheek van onze vereniging bevindt - is tot 25 oktober 2020 de expositie 'Groeten uit Sellingen' te zien. De foto's zijn door bureau Koopmans & Van Dalen Communicatie in Sellingen in een bijzondere presentatie gegoten die uitnodigt tot verder kijken en veel nostalgische herinneringen zal oproepen.

Agenda 2020

(onder voorbehoud!)

24 oktober:
ledenbijeenkomst
in Ter Apel

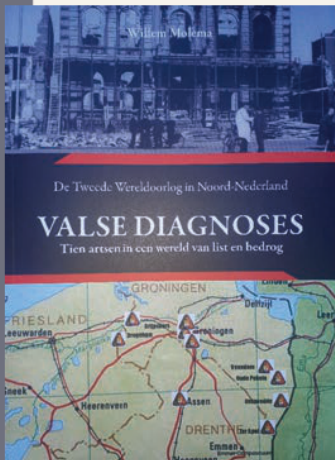
19 december:
ledenbijeenkomst
in Blijham

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

Monument voor geallieerde militairen Blijham

Op 29 september 1941 stortte 's nachts een Engelse Vickers Wellington bommenwerper neer in Blijham, nadat deze was beschoten door een Duitse jachtvlieger. Het toestel raakte de kerktoeren en kwam vlakbij de kerk neer, waarna het explodeerde. Vijf van de zes bemanningsleden kwamen om. Een zesde bemanningslid wist middels een parachute te ontkomen, maar werd uiteindelijk door de Duitsers gevangen genomen. De vijf vliegeniers, afkomstig uit Groot-Brittannië, Australië en Canada, zijn begraven achter de kerk in Blijham. Stichting Het Blijhamster Dorpsleven heeft het initiatief genomen om het monument bij de kerk te realiseren.

Valse diagnoses

Onlangs verscheen het boek *Valse diagnoses. Tien artsen in een wereld van list en bedrog*. Het boek is geschreven door oud-journalist Willem Molema. In het boek beschrijft Molema de levens van tien artsen uit de drie noordelijke provincies die zich tijdens de bezetting hadden aangesloten bij de nationaalsocialistische organisatie Medisch Front. Deze artsen deden onder andere dienst als keuringsarts voor de Arbeitseinsatz. Ook de huisartsen De Groot uit Onstwedde en Lubberman uit Ter Apel worden behandeld. De auteur geeft een aardige inzicht in het dorpsleven tijdens de bezetting en probeert eveneens te verklaren waarom de artsen handelden zoals ze dat wel of juist niet deden.

Bezoek ook onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws:
www.verenigingwesterwolde.nl

Terra Westerwolde wordt mede mogelijk gemaakt door het MOW
www.hetmow.nl

Lid worden van HVW en Terra Westerwolde thuis ontvangen?

Dat kost slechts € 25,00 per jaar!

U krijgt dan niet alleen Terra Westerwolde drie keer per jaar thuisbezorgd, maar bent ook welkom op onze vergaderingen en bij interessante lezingen over de geschiedenis van Westerwolde. Jaarlijks wordt er voor leden ook een excursie georganiseerd.

Word daarom lid van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW)!

Dat kan via de website: www.verenigingwesterwolde.nl, maar u kunt ook contact opnemen met Kineke Kuper-Dijkmeijer, secretaris, Venneweg 15, 9541 XN Vlagtwedde, telefoon: 0599-313529, e-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl. Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63.

Klooster Ter Apel digitaal nagebouwd

Het Museum Klooster Ter Apel werkt aan een digitale tijdreis door de geschiedenis van het klooster. Met een VR-bril (virtual reality) kun je straks in het klooster anno 1465 staan en zo de ontwikkelingsgang van de kloosterenclave volgen. Oorspronkelijk waren er meerdere bijgebouwen die er vandaag de dag niet meer zijn. Er wordt zowel historisch als bouwkundig onderzoek gedaan om tot een waarheidsgetrouwe verbeelding te kunnen komen. Naast de virtuele omgeving wordt er ook gewerkt aan een educatieve speelfilm over de historie van het klooster. Voor een impressie zie: www.kloosterterapel.nl/nl/virtualreality

